

DĚJINY SVĚTA

GLOBÁLNÍ DĚJINY
OD POČÁTKŮ DO 21. STOLETÍ

4

OBJEVY
A NOVÉ STRUKTURY
1200 AŽ 1800

EDITOR
WALTER DEMEL

VYŠEHRA D

Motiv na obálce:
Rytina z knihy Atlas Coelestis seu Harmonia Macrocosmica
Andreas Callaria z roku 1660.
Foto: ullstein bild

Revizi českého překladu provedli:

PhDr. Lucie Hlavatá

doc. PhDr. Svetislav Kostić

prof. PhDr. Luboš Kropáček, CSc.

doc. Mgr. Markéta Křížová, Ph.D.

PhDr. Vladimír Liščák, CSc.

doc. ing. Jan Sýkora, M.A., Ph.D.

doc. ThDr. Martin Wernisch

WBG Weltgeschichte

Eine globale Geschichte von den Anfängen bis ins 21. Jahrhundert

Band IV. Entdeckungen und neue Ordnungen. 1200 bis 1800

Maps © Peter Palm, Berlin

Copyright © Original edition „WBG Weltgeschichte“, 2009–2010 by WBG
(Wissenschaftliche Buchgesellschaft), Darmstadt

Translation © Jan Hlavička, Pavel Kolmačka, Helena Medková,
Jindra Hubková 2013

ISBN 978-80-7429-385-6

OBSAH

Úvod	13
-------------------	----

DEMOGRAFIE, TECHNIKA A EKONOMIKA

Obyvatelstvo a využívání půdy	23
Světová populace	23
Využívání půdy	27
Získávání nové půdy a kolonizace	27
Intenzifikace využívání půdy	32
Zavádění nových, výnosnějších plodin	35
Technické změny	39
Vynálezy a transfer techniky	41
Architektura a infrastruktura	44
Architektura	44
Vodní stavitelství	46
Vnitrozemská doprava	48
Námořní plavba	49
Střelný prach a palné zbraně	53
Průmysl a řemesla	54
Knihtisk	55
Napodobování zámořských produktů	57
Komplexní formy organizace a velké výrobní závody	58
Stroje v řemeslné výrobě	61
Ekologický dopad rozvoje techniky	64
Technické změny a technické znalosti	65
Dálkový obchod a objevy	69
Obchod jako impuls a cíl	70
Asie a Evropa ve středověku	70
Portugalci v Indii	74
Španělé v Americe	77
VOC, EIC a jiné obchodní společnosti	80

Nové světy	84
Blízký východ	84
Indie a jihovýchodní Asie	84
Východní Asie	88
Severní Asie	92
Afrika	93
Amerika	95
Tichomoří a Austrálie	99
Objevné cesty opačným směrem	100
Obraz světa a znalosti	104

VLÁDA A POLITICKÉ IDEJE

„Světová politika“	111
Výchozí bod – svět ve 13. století	113
Stabilizace po globálněhistorickém zlomu (1200/1350 až 1500) . . .	115
Politický vývoj po vpádu Mongolů	115
Následky „černé smrti“	122
Politický vývoj v černé Africe, Americe a v oblasti Indického a Tichého oceánu	126
Globalizace a politická uspořádání na počátku moderní doby (1500 až 1750)	131
Západoevropská expanze a Nový svět	131
Afrika a obchod s otroky	137
Konflikty v mocenskopoliticky propojených oblastech Eurasie přibližně od roku 1500	143
Mocenská politika v indopacifické oblasti od roku 1500 do roku 1750	154
Říšské a státní útvary	160
Pojmy „říše“, „země“, „stát“	160
Vznik „říší“	160
Tributní říše, centralizované a stavovské státy	164
Vývoj státnosti v zemích a říších	170
Následnictví jako základní problém stability monarchií	170
Historické, respektive náboženské ideologie zakládající státy . .	175
Novinky ve vojenství jako příčina vzestupu a úpadku říší	180
Budování byrokratického systému	190
Budování a struktura diplomatických a komerčních vztahů . . .	200

Významy světa a politické ideje	206
Křesťanský obraz světa a chápání politiky ve středověku	206
Křesťanský světonázor a politika na příkladu	
Tomáše Akvinského	206
Duchovní a světská říše – bitevní pole dějin idejí.	209
„Moderní“ posuny	212
Nový humanismus renesance	212
Machiavelliho realismus – chytrá teorie.	214
Realismus a utopie – sourozenci v politických dějinách	
renesance	219
„Moderna“ – poznámky k jednomu neuchopitelnému pojmu ..	222
Počátek teorie smlouvy – Hobbes, Locke, Rousseau	225
Politické konsekvence – absolutismus,	
demokratický totalismus, liberalismus.	233
Pohled na islámský a čínský kulturní okruh	238
Islám	238
Čína	243

KULTURA, NÁBOŽENSTVÍ A SOCIALIZACE

Renesance a kulturní vývoj	249
„Krásné slovo“	249
Renesance v Evropě	250
Velká města	250
Strategie přátelství.	252
Víra, umění a konkurence	253
Humanismus	255
Objev dějin	256
Míra a lidská důstojnost.	257
Já jako předmět zájmu	259
Národ jako étos	260
Přes Alpy	261
Epochální úspěch	262
Od baroka k rokoku.	263
Renesance ve světovém kontextu	265
Cesta na Východ	265
Osmané	268
Persie	270
Indie	271
Čína	275
Japonsko	278

Reformace a konfesní rozdělení Evropy	281
Náboženství a politika v evropském raném novověku	281
Pozdní středověk – reforma hlavy a údů?	285
Teologie reformátorů a katolické reformy	287
Reformace v zemi svého původu.	289
Německo ve století konfesionalizace.	294
Reformace a století konfesionalizace za hranicemi německých zemí.	298
 Setkávání různých náboženství a křesťanské misie	 308
Návrat do Afriky	309
Vytlačení křesťanství z Východu, posilování islámu a počátek cest do Afriky	309
Křesťanské království na Kongu	310
Křesťanská Etiopie.	312
Šíření do Ameriky	314
Karibik – první zastávka na cestě křesťanství do Nového světa	314
Conquista a misie – christianizace španělské Ameriky.	316
Mexiko.	320
Peru	322
Církevní struktury pod patronátem španělské koruny.	324
Jezuitské „redukce“	326
Brazílie.	329
Církev a afroameričtí otroci	333
Severní Amerika.	334
Střetnutí s Asií	339
Šíření islámu do jižní a jihovýchodní Asie a do subsaharské Afriky	339
Křesťanství v Indii	344
Japonsko	348
Jezuité v Číně.	353
Indonésie, Filipíny, Vietnam	355
Nositelé křesťanských misíí.	356
Papežství a misie	356
Protestantismus a misie	358
Zrušení Tovaryšstva Ježíšova	360
 Výchova, vzdělání a věda.	 363
Všeobecné úvahy.	363
Rodinná a veřejná výchova	363
Význam používání písma	364
Obrazy světa a přístup k vědě.	365
Vzdělání pro dívky a ženy	367

Evropské myšlenky vzdělanosti a vzdělávací instituce	368
Latinsko-křesťanská tradice a konfesní rozkol	368
Výchova a vzdělávání v pravoslavném světě	380
Islámský svět – rukopisy a madrasy	384
Indie – soupeření různých náboženství	389
Čína – tradice a proměna	392
Japonsko – všeobecné znalosti a řemesla	396
Subsaharská Afrika – věkové skupiny a výchovné rituály	399
Profesionalizace a sociální struktura	402
Práce a povolání v kontextu náboženské interpretace společenského řádu	404
Profesionalizace vojenství	409
Úředníci a právníci – státní správa a profesionalizace	415
Obchod, luxus, vojenství a profesionalizace řemesel	422
Lékaři – mezi řemeslem a akademickým povoláním	430
Výhled	439
Seznam literatury	443
Chronologický přehled	454
Seznam vyobrazení	460
Rejstřík jmenný	461
Rejstřík místní	468

ÚVOD

Walter Demel

Období, jímž se zabývá tento svazek a které samozřejmě rámuje jen nejasně definované hranice, charakterizují především objevy. Německé slovo Entdeckung – stejně jako mnohé jeho analogie v jiných evropských jazycích – se zakládá na představě, že nějaká věc není zprvu viditelná, protože je „zakrytá“ (bedeckt), a poté ji „odkrytím“ (Entdeckung) máme náhle před očima – objeví se. Takové poznání se obvykle již neztratí. **Objevy**

Vikingové sice už kolem roku 1000 přistáli například na Newfoundlandu, to však na rozdíl od plavby Kryštofa Kolumba, jenž se domníval, že doplul do východní Asie, zůstalo poměrně bez následků. Rozhodující tudíž není, že nějaký mořeplavec narazí na nějakou „novou zemi“, nýbrž to, že taková událost se aspoň na nějaký čas dotkne života mnoha lidí: změnou jejich „obrazu světa“, ale mnohem více transferem nemocí, přírodních produktů nebo kulturních statků všeho druhu. Právě 15. a 16. století vedlo po předchozích neúspěších ke zhuštění a trvalému upevnění a stabilitě kontaktů mezi vzdálenými končinami a kulturami. Tím se prohloubilo vzájemné poznání, jež nyní přesahovalo poznatky zprostředkované dřívějšími cestovateli, jako byl Ibn Battúta nebo Marco Polo.

„Obraz světa“ se nezměnil jen rozšířením geografických znalostí a interkulturní výměnou, ale i novými vědeckými objevy a vývojem vědy. Jestliže k zásadně novému uspořádání vědění došlo na Západě teprve za pozdější „vědecké revoluce“ (viz svazek 5), přesto již v epoše, o které pojednává tento svazek, vznikaly v politicko-společenské oblasti v mnoha končinách světa nové řády a struktury. V Evropě se vytvořilo stavovství a namísto císařského a papežského universalismu stále více nastupoval systém suverénních států. Část těchto států začala ve vzájemné konkurenci zakládat kolonie na celém světě a likvidovala domácí kultury, zvláště v Americe. Naopak centralizovaný japonský stát se od roku 1640 po ukončení samurajských válek prakticky izoloval od ostatního světa. V Říši středu zůstali po mongolské nadvládě státotvornou elitou konfucianští úředníci-vzdělanci. Do čela společnosti však roku 1644 nastoupil císařský rod a šlechta mandžuského původu. Podobně vládly od roku 1206 velkým částem Indie, jakož i většinovému hinduistickému obyvatelstvu rozmanité muslimské dynastie a elity středoasijského, případně perského původu a kulturního ražení, což pro říši Mughalů představovalo v 18. století stále nestabilnější situaci. V rozlehlých oblastech severní polokoule vyvolávala v 17. a raném

**Nová
uspořádání**

18. století krize, způsobená mimo jiné klimatem, aspoň přechodně jistou sociální dynamiku a uvrhla další státy do narůstajících potíží, jež v případě Sařiovců a španělských Habsburků vedly k rozdělení jejich impérií. Zachovány však zůstaly politické útvary, ve kterých se světská moc mohla nakonec znovu upevnit oživenými nebo novými legitimizačními formami.

Demografie, technika a ekonomika, lidstvo ve svém nerovnoměrném rozdělení na zeměkouli a uspokojování životních potřeb zemědělstvím, řemesly a obchodem představují první tematický okruh tohoto svazku. Nejdříve se zaměříme na obyvatelstvo a zemědělství. Globální nárůst populace v letech 1200 až 1800, jakož i různá hustota světové populace, soustředící se v Číně, Indii a západní polovině Evropy, měly totiž podstatnou měrou původ ve vzrůstu zemědělské výroby v těchto oblastech, a to díky získávání nové zemědělské půdy, intenzifikaci využívání půdy a zavádění nových užitkových rostlin.

V zemědělství i řemeslech sehrávaly významnou roli technické změny. Vyjdeme ze široce pojatého pojmu techniky a budeme význam transferu techniky a rozdílnosti v používání nových vynálezů demonstrovat třeba na příkladu knihtisku – média, jímž se znalosti, myšlenky, ale i politická a náboženská propaganda mohly šířit mnohem rychleji než dříve. Dále představíme vývoj v architektuře (včetně stavby mostů a pevností), ve stavbě kanálů (k zavodňování i dopravě), ve stavbě pozemních cest a v lodní dopravě, rovněž ve zdokonalování dopravních prostředků a orientačních pomůcek používaných pro pozemní, případně námořní dopravu. K neméně významným změnám s nesmírnými mocenskopolitickými důsledky došlo ve zbrojní technice. Jejich přičiněním byly rychle odsouzeny k zániku říše Inků a Aztéků, jež navzdory svým dovednostem v architektuře či měření času neznaly ani železo. Řemeslníci však vedle zbraní zhotovovali též luxusní zboží, nezřídka nápodoby zámořských výrobků. Zvláště na výrobu porcelánu, hodin nebo textilu se zřizovaly manufaktury a nákladnické struktury, které už částečně pracovaly se složitějšími stroji. Tento trend lze pozorovat též v hornictví, jež se mimo jiné vinou velké spotřeby dřeva stává příkladem částečně již povážlivých ekologických dopadů technického rozvoje. Evropa měla před rokem 1800 oproti jiným kulturám jasný náskok jen v nemnoha oblastech, kterými se zabýváme. Evropané však přišli s experimentem a kvantifikací, a tak se jim především díky nautickým přístrojům a mapám, dalekohledům a mikroskopům otevíraly nové světy.

Dálkový obchod a objevy byly sice technickými novinkami usnadněny, primárně je však motivovaly ekonomické zájmy. Zvláště různá omezení dálkových obchodních styků na eurasijských pozemních cestách ve 14. století vedla k zesílení aktivitě v námořním obchodě (ze soukromé arabsko-indické, přechodně i ze státní čínské strany), ale nakonec především k objevným plavbám Vaska da Gamy a Kryštofa Kolumba, jejichž dlouhodobým důsledkem byl světový zámořský obchod, kterému domino-

**Obyvatelstvo
a zemědělství**

**Technické
změny**

**Dálkový
obchod
a objevy**

vala Evropa. Hlavními aktéry dálkového obchodu už nebyly portugalská, případně španělská koruna, ale zámořské společnosti Nizozemí, Anglie a jiných konkurujících zemí. Z vědeckého bádání vyplývá, že v intenzifikaci kontinentálního a mezikontinentálního toku osob, zboží a informací se už rýsoval zrod „světové ekonomiky“. Výměna (nerovnovážná) původců chorob, potravin a pochutin tak v mnoha částech zeměkoule změnila všední život nejen elit.

U „nových světů“, jež se zprvu zdály neatraktivní, prozkoumávali Evropané zpočátku jen pobřeží, na něm kvůli obchodu založili pár opěrných bodů, jinak hledali námořní cesty, kterými by se dostali k bohatým končinám mimoevropského světa. Některé z nich, jako Mexiko, Peru nebo Moluky („ostrovy koření“), poté brzy dobyli. Jiné, například vnitrozemské státy Indie nebo východoasijské státy, naopak projevíly svou obranyschopnost, nebo se dokonce chovaly nepřátelsky, takže informace o jejich území se získávaly jen těžko, byly tudíž nedostatečné a často si odporovaly. Nicméně tato rozmanitá interkulturní setkávání vedla nejen v Evropě (ač v ní obzvláště) k setrvalému nárůstu vědomostí šířených texty, mapami a obrazy. Část těchto nových informací se dostala do širokých kruhů, neboť exotika mnohé fascinovala a fascinuje dodnes bez ohledu na to, zda jde o lidi, či vzácné, respektive „kuriózní“ předměty z jiných částí světa.

Na rozdíl od jepičích čínských zámořských expedic se (západo)evropská expanze projevovala i v mocenské oblasti a v politických idejích, čemuž věnujeme druhou část tohoto svazku. Jimi totiž zahraniční a mocenská politika praktikovaná mezi zeměmi a státy začala stále více nabývat charakteru „světové politiky“ ve vlastním smyslu slova. Po ničivých mongolských vpádech vznikly zhruba po roce 1300 v kontinentální Eurasii dvě nové, expandující říše: moskevská a osmanská. Mughalové založili roku 1526 impérium v tamerlánovské tradici, jež časem spojilo části střední Asie s Indií. Zatímco zájmy Číny se po roce 1368 soustředily skoro výlučně na východní Asii, různé evropské státy rozšiřovaly svou moc v mimoevropských částech světa. Afrika, kde jižně od Sahary vznikla řada většinou nepřilíš trvalých států, tím byla postižena jen málo. Španělsko si však podrobilo ještě relativně mladé říše Aztéků a Inků, a to s katastrofálními demografickými důsledky pro domácí obyvatelstvo. V Mexiku a Peru přesto vznikly spíše „okupační kolonie“ než ryze osídlené kolonie jako například v „Nové Anglii“, jejichž vznik provázelo vytlačování původních obyvatel. Po ekonomické stránce se Evropané v Americe omezovali prakticky jen na dobývání nerostného bohatství nebo zakládání plantáží za pomoci dovezených otroků. V indopacifickém prostoru zakládali hlavně obchodní opěrné body, protože expanze zde narážela na hranice asijských zemí a říší, které jim byly mocensky většinou přinejmenším rovnocenné.

Pokud jde o vnitřní strukturu zejména velkých říší, bereme v úvahu faktory určující vývoj (raně moderní) státnosti: pravidla trůnní posloupnosti jako základní problém všech monarchií, státotvorné historické,

„Světová
politika“

Říše a státy

resp. náboženské ideologie, novinky ve vojenství, jež mohly vést k vzestupu, ale i k pádu říší, budování byrokratického systému, jakož i vytváření a strukturu diplomatických či obchodních styků. Těmito faktory se vysvětlují slabiny středoasijských stepních říší, volně strukturované říše Mughalů nebo Persie, jakož i růst moci, stability a konzistence evropských států včetně Ruska. Nové funkční elity – vojáci a civilní úředníci – stoupaly na společenském žebříčku a přímo či nepřímo vládly ve všech kulturách. Evropské státy i navzdory specifiku stavovství jako institucionalizované spoluúčasti na politickém rozhodování však v budování „vnitřní“ státnosti dosáhly úrovně, na kterou se osmanská říše, a především Čína dostaly již mnohem dříve, teprve v 18. století.

Duchovně historické pozadí vytvářely měnící se výklady světa a politické ideje. Jako výchozí bod v „latinské“ Evropě pojednáváme nejdříve normativně teologické pojetí politiky ve středověku. Po četných svárech o vztahu duchovní a světské moci došlo nakonec k „rozdělení terénu“, jež zaručovalo světským panovníkům náboženskou legitimizaci z „milosti Boží“ a zároveň více či méně široká mocenská práva zemských církví. Od renesance se také stále více sekularizovalo filozofické myšlení, do popředí úvah se dostával člověk jako jednotlivec, za vůdčí myšlenku politiky byl prohlášen „státní zájem“. Avšak vedle této realistické myšlenky se zrodila i utopická: projekt ideálního státu a ideální společnosti. Tak dvěma paralelními cestami došlo k revoluční změně myšlení: byla vynalezena moderna. Základní myšlenkovou figuru představovala smlouva, kterou uzavírají autonomní subjekty. Avšak politické důsledky, jež z ní různí teoretikové státu vyvozovali, mohly vést k absolutismu, liberalismu, ale i k demokratickému totalitarismu. Ve srovnání s tímto dynamickým vývojem evropského uvažování o státu se politická filozofie v islámském světě a v Číně vyvíjela spíše kontinuálně. V islámském diskursu o vztahu světské a duchovní moci se dostala do popředí ortodoxní teologie spojená s náboženským právem. Zásadní odluka světské a duchovní sféry se neprosadila. Třebaže diskuse o vlastnostech „ideálního panovníka“ sloužily často k tomu, aby ospravedlnily opatření faktických držitelů moci, stále více teologů částečně v sunnitském, více však v šíitském islámu si osobovalo udávat cíle politiky. V Číně si podobné právo přisuzovali neokonfucianští úředníci-vzdělanci. Přesto vedle jejich morálně normativních principů souběžně probíhala, podobně jako v Evropě, tradice myšlení, v jejímž středu byla praktická státnická moudrost.

Závěry této části textu se už značně blíží třetímu hlavnímu oddílu svazku, který se zabývá kulturou, náboženstvím a socializací. Snahy o vědomé oživení kulturní minulosti, vnímané jako ideální, se projevovaly v různých kulturách různých epoch dějin lidstva. Evropská varianta těchto „renesancí“ se zakládala na myšlence utváření nové kultury podle principů antických věd a umění. Renaissance probíhala především ve světě italských měst vyznačujícím se konkurenčním bojem. Zde bylo třeba pro-

sadit se různými prostředky, mimo jiné i tím, že se v debatě excelovalo citáty klasiků a že se velkorysou podporou co nejrealističtěji provedených uměleckých děl usilovalo o dosažení Boží přízně. Humanisté se obecně obraceli k „pramenům“. S rostoucím poznáváním historické dimenze a antické „ideální míry“ se u nich rozvíjelo povědomí o důstojnosti každého jednotlivého člověka, jakož i vědomí širšího spjatého svým původem, tj. „národa“. Díky cestování se renesanční kultura šířila do jiných evropských zemí, a to v podobě mnoha svých uměleckých děl nebo jejich antických vzorů, dokonce až do osmanské říše a do Persie. Také muslimští vládcové Asie si totiž mezi sebou konkurovali nejen na politickém poli, ale i v kultuře, například honosnými stavbami a uměleckými sbírkami. I oni se nechávali „zvěčňovat“ v dějepiscectví, písemnictví a malířství, podobně jako čínští císařové, kteří vystupovali jako mecenáši (neo)konfucianismu, věd a umění. Přesto se asijské renesance v mnoha rysech liší od evropských, dokonce se snad podobně jako evropské reformace pokoušely spíše „tříbit“ náboženskou tradici než sebevědomě budovat novou, tendenčně sekulární kulturu.

Už před rokem 1200 se všechna světová náboženství štěpila do různých směrů a tento proces se nezastavil: v islámu byly založeny mystické (súfijské) řády, v Íránu se však nakonec etablovala šíitská ortodoxie dvanácti imámů, jež začala vytvářet jakýsi klérus (mudžtahidy) a pronásledovat súfije. V Evropě, kde kolem roku 1450 ztroskotaly snahy o unii východních křesťanů s římskou církví a kde byl potlačován konciliarismus a různá heretická hnutí, vyústila oproti tomu debata o církevní reformě (nechtěně) v nový „náboženský rozkol“ reformace a konfesionalizace. Ve složitých politických, sociálních a kulturních podmínkách římskoněmecké říše se zhroutila jednota víry a římské církve. Ve střednědobém horizontu z toho vzešly různé teologie, různé podoby církve a částečně i různé životní formy: tridentský katolicismus orientovaný na papežství, luterství organizované zpravidla na úrovni jednotlivých zemí a kalvinismus, jehož stoupenci představovali z celoevropského pohledu ohroženou menšinu, a proto často hledali nové politické a ekonomické cesty. Existence různých vyznání dlouhodobě podporovala individualizaci, která mohla vést k prohloubené religiozitě, k vědomé toleranci, anebo sekularizovanému postoji. Měla však i různé mocenskopolitické důsledky. Přinejmenším v 16.–17. století vedly náboženské protiklady nejen k nuceným konverzím, pogromům a vyháněním, nýbrž v propojení s konflikty mezi monarchistickými a stavovskými silami představovaly také jednu z hlavních příčin válečných střetů mezi evropskými zeměmi a říšemi i v nich samých. Podle toho, v čí prospěch se rozhodla otázka víry, vznikl (s výjimkou Polska) většinou absolutistický raně moderní státní a národní útvar, mohly se zrodit nové, samostatné politické útvary (Švýcarsko, Spojené provincie nizozemské), anebo multikonfesionalní, konstituční říše, jak tomu bylo v případě Velké Británie.

**Reformace
a konfesio-
nalizace**

**Náboženské
střety
a křesťanská
misie**

V zámoří kráčely náboženské střety a křesťanská misie mnohdy ruku v ruce. Do 13. století se v různých koutech světa dominantně etablovala velká náboženství udávající ráz kultury, byť ne výlučně. Nová náboženství vznikala už jen výjimečně. Křesťanská misie vrcholného středověku, jež používala jak mírumilovné, tak násilné prostředky (v podobě křížových výprav), však mimo Evropu prakticky ztroskotala. Expandoval spíše islám, o čemž svědčí kromě muslimského dobytí byzantské říše především jeho šíření v subsaharské Africe a v jižní a jihovýchodní Asii. Toto šíření však probíhalo jen částečně vojensky, většinou šlo mírovou cestou, prostřednictvím cestujících súfijských mistrů nebo kupců. Stejně tak měla asi od roku 1500 dalekosáhlé následky katolická misie na americkém dvojkontinentu – byl to úspěch částečně umožněný conquistou a hromadným vymíráním indiánů; tyto dvě skutečnosti oslabily místní náboženství. Misionáři museli „boj o srdce“ domorodého obyvatelstva (a rovněž dovážených černých otroků, přičemž se částečně rozvinuly synkretické systémy) nejdříve rozhodnout ve svůj prospěch, teprve poté je mohli začlenit do nově vytvořených diecézních struktur. Pověštinou protestantské anglické kolonie v Severní Americe projevovaly zpočátku jen malé misionářské úsilí, s výjimkou pietistů v Karibiku v 18. století. Také v Asii po roce 1500 opanovaly pole katolické síly. Trvalého výsledku však katolická misie v Asii docílila (též v důsledku vnitřních neshod politického a strategického rázu) nakonec přece jen regionálně, většinou tam, kde vládli Evropané, tedy například na Filipínách. Navíc upadla po roce 1750 do krize, zejména zrušením jezuitského řádu.

**Výchova,
vzdělání
a věda**

Náboženské řády se v různých kulturách odedávna zaslouhovaly o socializaci a předávání vědomostí. Vědomosti se všude předávaly přirozeně také ústní formou v rámci rodin, obcí, v subsaharské Africe též generačních jednotek (K. Mannheim) a tajných spolků. Na výchově, vzdělávání a vědě se však v částech světa s písemnou kulturou nadregionálně podílely také různé světské instance, například profesní sdružení nebo vrchností financované, přesto však samostatně se spravující vzdělávací organizace. Speciálně vzhledem k regionálně značně rozdílné gramotnosti, obecně pak s ohledem na možnosti vzdělávání však byly ženy a dívky znevýhodněny. Přesto náboženství, původ nebo státní zájem utvářely vzdělávací systém, jak ukazuje příslušná část tohoto svazku, v různých kulturách různě. V křesťansko-latinské Evropě se církevně-náboženský ráz výchovy a vzdělávání po roce 1500 rozrůznil konfesionačně a nakonec pod silnějším vlivem státu slábl. V ortodoxních klášterních školách byl až do 18. století takřka bezkonkurenční stejně jako v islámském světě, kde se již brzy zakládaly základní a učenecké školy. Na rozdíl od hinduistické oblasti, kde možnosti vzdělání nadále určovala příslušnost ke kastě, byla Čína konfucianským systémem státních zkoušek strukturována výrazně „meritokratičtěji“, třebaže se zde vzdělání a věda podporovaly jen do té míry, do jaké sloužily státnímu zájmu. Čína, podobně jako Evropa, měla

soukromé a veřejné školy, na nichž se postupem času vzdělávalo stále více dětí, v 17.–18. století zde probíhaly rovněž pedagogické debaty, které částečně rozšiřovaly kánon vyučovací látky. Čínský vzor působil i na japonský vzdělávací systém, v němž předávání válečnických ctností ustoupilo v 17. století do pozadí a vrchu nabylo šíření civilních vědomostí v konfuciánských a buddhistických školách. Avšak vzhledem k tomu, že konfuciánský zkouškový systém nebyl nikdy přijat a země se nakonec izolovala, sociální hranice se petrifikovaly.

Jestliže tak japonská společnost v 18. století při veškeré vnitřní dynamice působí navenek „zkostnatěle“, v západní polovině Evropy se tehdy stále výrazněji rýsovaly sociální posuny související se stále vyšší efektivitou organizace práce a s jejím oceňováním. Profesionalizace a sociální struktura byly na celém světě ve vztahu jisté vzájemné závislosti. Po úvodu, který se zabývá tím, do jaké míry velká náboženství vůbec podporovala, nebo naopak omezovala vytváření pracovního étosu (i ve vztahu k rukodělné práci), případně zaměření na zisk, blíže analyzujeme procesy profesionalizace ve čtyřech oblastech: vojenství, právnictví, řemeslech a lékařství. Zatímco čínští důstojníci byli i svým vzděláním úředníci, mamlúci (elitní bojovníci rekrutovaní z otroků), japonští nebo evropští rytíři měli sice rovněž speciální výchovu, ta však spočívala na feudálním základu. Na obecné blaho se silněji orientoval profesionální étos správních a soudních úředníků. Částečně absolvovali speciální, vyšší vzdělání; v latinské Evropě i v islámském světě studovali především náboženské a světské právo, zatímco v Číně museli prokázat hlavně znalost konfuciánské sociální filozofie, rovněž však určitých administrativních procesů. V oblasti řemesel lze po celém světě zaznamnat sdružování řemeslníků. Jejich formy se však lišily především podle toho, zda souvisely s příbuzenskými, nebo kastovními skupinami a do jaké míry se organizovaly autonomně, nebo je určovala vrchnost. Lékařské povolání však každopádně stálo, zvláště v Číně, mezi řemeslem a akademickou profesí.

Pomůckou pro čtenáře je pět map světa (pro léta 1279, 1492, 1600, 1715 a 1783) na stranách 116–117, 132–133, 188–189, 336–337 a 412–413. Slouží k orientaci v dlouhém časovém období se značně proměnlivými hranicemi zemí a říší a přispívají k ilustraci toho, jak objevy a nové struktury a uspořádání vytvářely základ moderní doby.

Profesionalizace a sociální struktura

DEMOGRAFIE,
TECHNIKA
A EKONOMIKA

OBYVATELSTVO A VYUŽÍVÁNÍ PŮDY

Norbert Ortmayr

Svět roku 1800 se od světa roku 1200 v mnohém lišil: obyvatelstvo bylo početnější, města větší a státy ovládaly rozsáhlejší území. Kolem roku 1200 žilo na Zemi asi 400 milionů lidí, o šest set let později jich byla skoro miliarda. Kolem roku 1200 existovala tři velkoměsta nad 200 000 obyvatel, roku 1800 jich bylo už sedmáct. Rovněž státy a impéria nabyly na velikosti a stabilitě a vytlačily bezpočet nestátních politických organizačních forem, jako jsou tlupy, kmeny a náčelnictví, na okraj osídleného světa.

**Trojnásobný
vzrůst**

Těmi šesti sty lety, jimiž se tento svazek zabývá, se jako červená nit táhne trojí nárůst. Tento nárůst obyvatelstva, měst a států umožnila celkově vyšší výkonnost světového zemědělství. Jen tak se dařilo uživit přibývající obyvatelstvo, zásobovat nová a větší města i udržovat úřednictvo a vojsko bytníci státních aparátů. Z této rozšířené zemědělské základny ostatně vyplývaly i zrychlené technologické změny v pojednávaném období.

Po celém světě se získávala nová zemědělská půda nebo se intenzivně využívala stávající. Nová země se dobývala na úkor moře, vysušovaly se močály, mýtily lesy a lučiny se měnily v pastviny a obilná pole. „Kolumbovská výměna“ přivedla po roce 1492 do obou částí Ameriky hospodářská zvířata Starého světa a dala tak v prériích a pampách Nového světa vzniknout obrovským, milionovým stádům hovězího dobytka, koní a ovcí. Naopak kaloricky bohaté indiánské kulturní rostliny Nového světa, jako kukuřice, brambory, batáty a maniok, přešly na pole afrických, asijských a evropských rolníků a podstatnou měrou zvýšily výkonnost domácího zemědělství (viz str. 105n).

Světová populace

Předešleme krátkou poznámku ke stavu bádání: novější snahy o syntézu k dějinám světové populace v období let 1200–1800 neexistují. Poslední pocházejí z 60.–70. let. Od té doby se podniklo nesmírné množství detailních historicko-demografických bádání k jednotlivým zemím a oblastem světa, globální syntéza těchto regionálních bádání však stále ještě chybí. V roce 2001 se ve Florencii konala konference k dějinám světové populace v druhém tisíciletí, ale „Atlas of World Population in the Second Millennium“, plánovaný v návaznosti na ni, dosud nevyšel. Tudíž jsme i nadále

Stav bádání

odkázání na studie z 60. a 70. let. Autorem jedné z těchto studií je francouzský demograf Jean-Noël Biraben. Podle jeho odhadu vzrostla světová populace v letech 1200 až 1800 ze 400 milionů na 954 milionů, to znamená, že se v pojednávaném období více než zdvojnásobila.

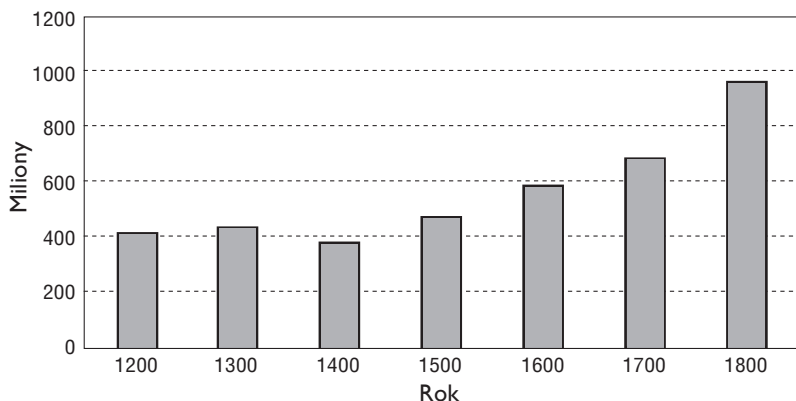
Demografické propady

Růst probíhal zprvu pomalu a soustavně, výrazně se však zrychlil v 18. století. Pouze jednou, ve 14. století, se počet světové populace celkově snížil. Za těmito globálními daty se však skrývají jak značné regionální rozdíly, tak zcela rozdílné demografické vývojové cesty. Tak například v Číně se růst několikrát masivně přerušil – nejdříve ve 13. století za mongolského vpádu do severní Číny, pak znovu ve 14. století v souvislosti s přechodem moci z dynastie Jüan na dynastii Ming a opět v 17. století za mandžuského dobývání. Evropa svůj nejmasivnější demografický propad zažila za epidemie moru v letech 1347 až 1351. Tyto demografické propady jsou však silně zastíněny děním v obou Amerikách po roce 1492. Během jediného století tam vymřelo 75 až 90 procent indiánské populace. V některých oblastech, například na karibských ostrovech, původní obyvatelstvo prakticky zcela zaniklo. Jisté je, že se zde jednalo o jednu z největších demografických tragédií světových dějin. Relativně jisté jsou i příčiny této tragédie – především nové nemoci zavlečené ze Starého světa, jako neštovice, spalničky, tyfus, chřipka nebo dýmějový mor. Indiánská populace neměla proti nim obranné látky a byla jim vydána zcela napospas. Epidemie nepředstavovaly ve světových dějinách v podstatě nic nového. U epidemií v Novém světě v 16. století byl však mimořádný simultánní nástup několika původců nemocí, který nakonec vedl k demografickému kolapsu celé jedné oblasti světa.

I nadále je nejistý přesný kvantitativní rozměr této katastrofy, a to kvůli chybějícím pramenům, neboť neznáme přesnou velikost indiánské populace za prvního kontaktu s Evropou v roce 1492. Starší odhady zde značně kolísají, a to od méně než 10 milionů až po více než 100 milionů. Novější bádání odhadují populaci té doby asi na 50 milionů osob. O sto let později jich zbylo asi deset milionů. Demografický kolaps indiánského obyvatelstva bezpochyby prudce zbrzdil růst světové populace. Globální vzestupný trend však přesto pokračoval, v 17. století ještě pomalu, v 18. století se zrychlil. Podle Birabenových odhadů vzrostla světová populace v letech 1700 až 1800 z 680 milionů na 954 miliony.

Rozdělení světové populace

Světová populace byla v pojednávaném období extrémně nerovnoměrně rozdělena. Na jedné straně existovala tři centra vysoké hustoty osídlení, Čína, Indie a Evropa, jež zahrnovala 60 až 70 procent světové populace, přestože dohromady zabírala jen necelých deset procent zemské souše. Na druhé straně tu byly stále ještě relativně řídké osídlené oblasti v Austrálii, Oceánii a obou Amerikách. Představovaly méně než deset procent světové populace, měly však enormní demografický vývojový potenciál, který se většinou využil až v 19. a 20. století. Skupina se střední populací představovala čtvrtinu až necelou třetinu obyvatelstva Země.

Světová populace v letech 1200 až 1800. Odhad Jeana-Noëla Birabena (1979)

Jak si toto extrémně nerovné geografické rozdělení světové populace vyložit? Jak vysvětlit, že jen Čína, Indie a Evropa byly domovem 60 až 70 procent světové populace, ačkoli zaujímají méně než deset procent zemského povrchu? Ani na to nelze dát jednoduchou odpověď: hrálo zde roli mnoho faktorů. Na prvním místě je třeba zmínit geografické podmínky, přírodní prostor a podnebí a v souvislosti s nimi pochopitelně i systémy využívání půdy. Všechna tři centra vykazují systémy s relativně vysokou intenzitou využívání půdy. Čína (a stejně tak Japonsko) měla ze všech těchto tří regionů systém využívání půdy nejintenzivnější, Evropa nejméně intenzivní, Indie zaujímala postavení mezi nimi. V Číně umožňoval enormně vysokou intenzitu využívání půdy zejména systém pěstování rýže. Rozšířilo se během 1. prvního tisíciletí po Kr. v jižní Číně a soustředilo se v deltě Jang-c'-ťiang. Ze všech agrárních systémů světa měla tato oblast nejvyšší účinnost využívání půdy. Uživila velký počet lidí na hektar zemědělské půdy, na druhé straně si však kvůli vysoké intenzitě práce vyžadovala i značně vysoký počet pracovních sil. Například kolem roku 1620 užíval v deltě Jang-c'-ťiang čtvereční kilometr zemědělsky využívané plochy 689 osob. V Japonsku to kolem roku 1600 činilo 581 osob, poté kolem roku 1800 už 1010 osob. Ve srovnání s tím mohl čtvereční kilometr obdělávané plochy v Evropě 18. a raného 19. století uživit pouze 100 až 200 osob. Indie s 269 až 358 osobami na čtvereční kilometr (1600–1900) opět zaujímala postavení mezi nimi.

Tak vysokou intenzitu využití půdy v pěstování rýže v jižní Číně a v Japonsku pochopíme, uvědomíme-li si specifika této kulturní plodiny a způsobu jejího pěstování. Rýže patří mezi vysoce výnosné plodiny. Každé stéblo má několik lat. Každá lata může vyprodukovat 400 až 500 zrnok rýže. Poměr od sadby po sklizeň tak vždy činil jedna ku stu. Při pěstování je nejdůležitějším faktorem voda. Obvykle dodává všechny živiny

**Pěstování
rýže**

nezbytné pro růst, neboť na zavodňovaných polích se daří sinicím, které pouťají vzdušný dusík a obohacují jím rýžoviště. Živočišná hnojiva k obnově úrodnosti půdy tedy nejsou v zásadě nutná. Velká hospodářská zvířata jako dodavatelé hnojiva při pěstování vodní rýže nehrají žádnou nebo jen velice podřadnou roli a nejsou zapotřebí ani jako tažná zvířata, nebo jen značně omezeně, protože plocha obhospodařovaná jednou rolnickou rodinou je vzhledem k vysoké intenzitě využití půdy relativně malá. Systém pěstování vodní rýže má řadu možností intenzifikace. Mezi ně patří přesazování, zavádění rychleji zrajících odrůd, jež umožňují několik sklizní ročně, regulace zavlažování, též používání lidských fekálií a pokrutin jako dodatečných hnojiv.

**Systém
smíšeného
zemědělství**

Protějšek pěstování rýže představuje systém smíšeného zemědělství v severozápadní Evropě. Žito, ječmen, pšenice a oves jsou kulturní rostliny s relativně nízkým výnosem. Klasy těchto obilnin obsahují poměrně málo zrn, obvykle jen několik desítek, a každá rostlina má většinou jen jeden klas. Poměr od setby do sklizně byl proto ve středověké severozápadní Evropě v rozsahu mezi třemi a čtyřmi, v raném novověku mezi čtyřmi a deseti. Vegetační období je v severozápadní Evropě relativně krátké a neumožňuje tedy několikanásobné sklizně. V těchto zemědělských systémech hrála velká hospodářská zvířata ústřední roli, a to jednak jako zvířata tažná, jednak jako hlavní dodavatelé hnojiv. Až do rozšíření bobovitých rostlin vázajících dusík, ke kterému došlo v 18. století, bylo pro obnovu úrodnosti půdy zásadní živočišné hnojivo a dočasné ponechání ladem.

**Zemědělský
systém
v Indii**

Mezi vysoce intenzivním systémem využívání půdy v Číně a méně intenzivním zemědělským systémem severozápadní Evropy stála Indie. Pěstování rýže má sice v Indii dlouhou tradici, ale až hluboko do 20. století se provozovalo mnohem méně intenzivně než v jižní Číně nebo Japonsku. Rýže se zde vysévala, nikoli vysazovala. Umělé zavlažování bylo řídkým jevem. Ještě v roce 1901 se uměle zavlažovala jen dvě procenta indických rýžových polí, zatímco v Číně kolem roku 1400 už asi třicet procent zemědělské půdy. Indie má dále obrovské oblasti s velice nízkými srážkami. Valná část obyvatelstva žije v suchém tropickém pásmu s méně než 770 mm ročních srážek. A tam, kde naprší dostatečně, se srážky zase soustředí do několika měsíců monzunových dešťů. Monzun je kromě toho značně proměnlivý. Nežrídka dokonce vůbec nepříjde. Hladomory způsobené vynecháním monzunových dešťů jsou pevnou součástí historické zkušenosti Indie. Rolníci si proto v suchých oblastech vypomáhali pěstováním méně výnosných, zato však vůči suchu odolnějších obilovin, jako čiroku a prosa.

**Využívání
půdy mimo
tři centra**

Systémy využívání půdy mimo tři jmenovaná centra vysoké hustoty osídlení se vyznačují značnou rozmanitostí. Vcelku však šlo o relativně extenzivní formy. Patřilo k nim kočovné hospodářství v suchém pásu Starého světa (střední Asie, velké části západní Asie a severní Afriky), rovněž různé formy žďáření a mýcení a stěhovavého zemědělství v jihovýchodní

Asii, subsaharské Africe a v obou Amerikách. V této souvislosti nesmíme zapomínat ani na nesčetné lovecko-sběračské kultury. Kolem roku 1200 se jimi vyznačovaly ještě celé regiony. V námi pojednávaném období se jejich životní prostor stále zmenšoval; agresivní zemědělské hraniční společnosti (*frontier societies*) vytlačovaly na celém světě lovecko-sběračské kultury do stále perifernějších ústupových oblastí. V roce 1800 pro tyto kultury přesto ještě existoval značný životní prostor, a to na krajním severovýchodě Asie, v ústupových oblastech jihovýchodní Asie, v částech subsaharské Afriky a též na krajním severu a krajním jihu amerického dvojkontinentu.

Využívání půdy

Východiskem naší úvahy byl trojnásobný růst obyvatelstva, měst a států v období let 1200–1800. Tento růst byl mimo jiné umožněn tím, že se celosvětově podstatně zvýšila zemědělská výroba. Agregovaná data ke globálnímu zemědělskému produktu, jak jsou k dispozici od konce 19. století, pro námi pojednávané období neexistují. Máme však odhady pro jednotlivé země. Čína má v tomto směru opět zřejmě nejobsáhlejší pramenný materiál. Historik hospodářství Angus Maddison na jeho základě odhadl, že čínská produkce obilí se v období let 1400 až 1800 zvýšila z 20,5 milionu na 108,5 milionu tun. Edward Anthony Wrigley nedávno předložil odhad anglické produkce obilí a stavů dobytka pro léta 1300 až 1800. Podle něj vzrostla v Anglii čistá obilní produkce v letech 1300 až 1800 z 1,2 milionu na 3,5 milionu tun. Ve stejném období vzrostl počet koní ze zhruba 510 000 asi na 1,2 milionu, dobytka z 1,4 milionu přibližně na 3,5 milionu kusů.

**Růst
zemědělské
výroby**

Jak mohlo v předindustriálních podmínkách pojednávaného období dojít k takovému růstu zemědělské výroby? Britský geograf zemědělství David Grigg jmenoval tři cesty, jež v předindustriálních podmínkách umožňovaly růst zemědělské výroby. Byly to rozšiřování zemědělsky využívané plochy (získávání půdy a kolonizace), intenzivnější obdělávání existujících ploch a zavádění nových užitkových rostlin s vyšším výnosem. V námi pojednávaném období hrály významnou roli všechny tři.

Získávání nové půdy a kolonizace

Rozšiřování zemědělských ploch bylo v předindustriálních společnostech tou nejvhodnější cestou ke zvýšení zemědělské produkce. Získávání nové zemědělské půdy a kolonizace mají proto také ve všech nám známých rolnických společnostech dlouhou tradici. Nové byly na těchto procesech v pojednávaném období rychlost kolonizace, velikost získaného prostoru a počet lidí, kteří se do těchto hraničních oblastí přistěhovali. Na následujících stranách načrtneme tři velké osidlovací expanze:

evropsko-atlantickou expanzi, kolonizační procesy v Číně a osidlování dnešního Bangladéše islámskými osadníky ze severní Indie.

**Kolonizace
v evropsko-
atlantickém
prostoru**

Pokud jde o kolonizační procesy v evropsko-atlantickém prostoru, pravděpodobně nejdramatičtějším kolonizačním procesem v Evropě vrcholného středověku byla německá východní kolonizace (Ostsiedlung), jež přivedla německy hovořící rolníky na území východně od Labe a Sály osídlená Slovy. Probíhala po několik staletí, vrchol však zažívala zhruba v období let 1150 až 1350. Během 12. století bylo kolonizováno Holštýnsko, Meklenbursko a Braniborsko, ve 13. století pronikli němečtí kolonisté do Pomořanska, Slezska a na severní Moravu. Naposled osídlili Prusko. Tuto zemi sice už od počátku 13. století ovládal řád německých rytířů, ale osidlování německými rolníky začalo až na sklonku 13. století, kdy už byl potlačen odpor domácího slovanského obyvatelstva.

Přesný počet kolonistů, kteří migrovali ze starých německých sídelních území na východ střední Evropy, není znám. Odhady vycházejí ze zhruba 200 000 migrantů ve 12. století a přibližně stejného počtu ve 13. století. Celkově se mezi 12. a 14. stoletím rozšířilo německé sídelní a jazykové území o více než třetinu.

**Získávání
nové půdy**

Německá kolonizace střední a východní Evropy nebyla jediným kolonizačním procesem vrcholného středověku. Spíše se jednalo o část mnohem rozsáhlejšího procesu získávání půdy, jenž zasahoval skoro všechny evropské země a všude vedl k rozšíření stávajících zemědělských ploch. Ne vždy se však kolonizovala dosud neobdělávaná země. Ve Španělsku vrcholného středověku spočívala část kolonizace v opětovném osidlování území, která se za reconquisty vylidnila, a expanze ne vždy probíhala ven, na kulturně cizí hraniční území. Často se jednalo o prostou vnitřní kolonizaci vedoucí k rozšíření zemědělské plochy. Již existující sídla a zemědělsky využívaná plocha se rozšiřovaly mýcením okolních lesů, vysušováním bažin a rašelinišť nebo stavbou hrází a náspů, jimiž se získávala půda na úkor moře. V Anglii se zejména ve 13. a 14. století zúrodňovala rozlehlá rašeliniště v Cornwallu a Devonu. Městské komuny v severní Itálii, zvláště v Lombardii, Benátsku a Emilii-Romagni, regulovaly ve druhé polovině 12. a ve 13. století řeky a vysušovaly močály. Dalším dějištěm získávání půdy bylo Nizozemí: zde začali už v 10. století se stavbou hrází, nejdříve ve Flandrech a v Zeelandu, po roce 1200 i v Holandsku. Kontext vzniku četných sídel dodnes připomínají místní jména zakončená na *-dijk* a *-dam* (tj. hráz).

**Demo-
grafická
katastrofa**

V polovině 14. století však nárůst zemědělských ploch náhle skončil; výrazně se zpomaloval už od počátku století. Mohly za to neúrody, epidemie skotu a hladomory. Nakonec v roce 1347 dorazila do Evropy první vlna moru. Následovaly další, například v letech 1360–1361 a 1380–1383, a vyvolaly v Evropě demografickou katastrofu. Za obět ničivé epidemii padla asi třetina populace. Vylidnily se celé obce, zemědělské plochy se silně zmenšily a orná půda se změnila v pastviny.

V polovině 15. století se obyvatelstvo začínalo pomalu vzpamatovávat a orná půda se opět rozšiřovala. Znovu se jednalo o růst dovnitř a ven. Růst ven, do kulturně cizích hraničních území, probíhal nyní daleko mimo Evropu. Zpočátku tento růst vycházel ze Španělska a Portugalska; po roce 1600 se přidali Britové, Francouzi a Holanďané. Předehra proběhla na Madeiře, Azorách a Kanárských ostrovech. V roce 1402 začalo dobývání Kanárských ostrovů, ve 20. letech 15. století přistáli na Madeiře první portugalští osadníci, asi o dvě desetiletí později i na Azorách. V roce 1492 Kolumbus doplul ke karibským ostrovům, o několik let později dosáhl i americké pevniny (viz část „Dálkový obchod a objevy“). Když si Evropané podrobili domácí obyvatelstvo, získali v Novém světě nesmírné rezervy půdy. Jednak zde byla hojnost nekultivované půdy, jednak se demografickým kolapsem indiánské populace uvolnilo obrovské množství již kultivovaných zemědělských ploch.

**Regenerace
populace**

S obhospodařováním těchto ploch postupovali Evropané jen krok za krokem, a to různými zemědělskými systémy se zcela rozdílným stupněm intenzity využívání půdy. Zprv se přenášely tradiční zemědělské systémy ze Starého do Nového světa – například smíšený systém, který byl přenesen z Evropy do Nové Anglie a do středoatlantických kolonií. Zadruhé vznikaly v amerických koloniích také nové zemědělské systémy, jako plantážní hospodářství a rančerství. Rančerský systém – složitěji lze říci extenzivní stacionární pastevectví – se stal hlavním zemědělským systémem amerických prérií a pamp. Původ má v jižním Španělsku 12. a 13. století. Plně se však rozvinul až v Novém světě od 16. století. Specifikou tohoto agrárního systému v Novém světě byla jeho velkovýrobní struktura, extenzivní způsob využívání půdy v podobě pastevectví hovězího dobytka a ovcí a orientace produkce na trhy, a to jak regionální, tak mezinárodní. Pro tyto trhy se produkovalo maso, vlna, kůže a lůj. Velká pastevecká hospodářství Nového světa vznikala v Mexiku, na venezuelských llanech, v severobrazilském sertão, i v argentinských a uruguay-ských pampách.

Vedle těchto extenzivně využívaných agrárních pásem vznikaly od poloviny 16. století také oblasti s intenzivním hospodářstvím, produkující zprvu cukr, později též tabák, rýži, kávu, kakao, bavlnu a indigo pro evropský trh. K tomu vytvořili evropští kolonisté zcela nový zemědělský systém: plantážní hospodářství. I ten měl kořeny ve Starém světě, a to v oblastech pěstování cukrové třtiny ve středozevní Evropě, na Madeiře a na Kanárských ostrovech. Také on se plně rozvinul až v Novém světě. Měl dát ráz celým velkým oblastem, a to severovýchodu Brazílie, pobřežní oblasti severu Jižní Ameriky, celému karibskému souostroví i jihovýchodu dnešních USA. Tento prostor se od počátku 16. století v několika etapách změnil v obrovskou plantážní exportní oblast. Znamenalo to velkovýrobní struktury, produkci tropického zemědělského zboží na export do Evropy a intenzivní využívání půdy stovkami tisíc nedobrovolných dělníků,

**Plantážní
hospodářství**

nakupovaných na trzích s otroky v západní a centrální Africe. Podle počtů Herberta Kleina bylo do roku 1800 odvezeno do Nového světa přes sedm milionů Afričanů. Počet evropských přistěhovalců do Nového světa mohl v letech 1492–1800 činit něco mezi jedním a dvěma miliony.

Zemědělské plochy, jež Evropané po roce 1492 v obou Amerikách získali, kolonizovali evropští osadníci až do konce 18. století jen z malé části. Většinu práce se zúrodněním a dalším využíváním půdy obstarávali Afričané a přeživší indiáni, jakož i vytvářející se mestická a mulatská populace. V raném novověku se na amerických zemědělských plochách budoval výrobní systém, který zapojoval všechny světadíly: kapitál přicházel z Evropy, část pracovních sil z Afriky a část pěstovaných plodin z Asie (cukrová třtina, rýže atd.).

Export Značná část zemědělských produktů Nového světa putovala opět do Evropy. Kolem roku 1700, v předvečer americké revoluce, se v Novém světě každoročně produkovalo na export asi 200 000 tun cukru, 60 000 tun kávy, 40 000 tun tabáku, 35 000 tun rýže, stejný počet tun pšenice a kukuřice, 8000 tun kaka, 9000 tun bavlny a statisíce zvířecích kůží. Do Evropy se však nevyváželo všechno. Část produkce obilí zůstávala v Novém světě. Rýže a kukuřice se ze severoamerické pevniny exportovala do karibských plantážních kolonií jako obživa otroků, kteří zase produkovali cukr a kávu pro Evropu. Většina ostatních uvedených produktů však směřovala do Evropy a tam nevytvářela jen nové kultury pochutin, ale představovala i významný přísun kalorií pro populaci, jež v 18. století rychle narůstala.

Expanze na východ Evropa v raném novověku neexpandovala pouze na západ. Kolonizace a získávání nové zemědělské půdy probíhaly také na východě. Toto kolonizační hnutí vycházelo především z Ruska. V roce 1480 byl překročen Ural, o století později začalo dobývání Sibíře. Rusko současně expandovalo na jih a jihovýchod. V roce 1552 a v letech 1554–1556 dobylo kazaňský a astrachaňský chanát v Povolží a otevřelo je pro ruské osadníky. V 17. a 18. století odešly do jihoruských a ukrajinských lesostepí a stepí více než dva miliony osadníků. Ve stejném období směřovalo asi 400 000 osadníků na Sibiř.

Vnitřní kolonizace Nová zemědělská půda se v raném novověku získávala rovněž vnitřní kolonizací. Podobně jako za expanzivního období vrcholného středověku i nyní se mýtily lesy, vysušovaly bažiny a zúrodněvala vřesoviště. V mnoha oblastech Evropy se kolonizovaly marše. Jenom v Nizozemí se v období let 1540–1815 nově získalo přehrazováním a vysušováním 189 396 hektarů zemědělsky využitelné plochy. Nizozemští vodní stavitelé a řemeslníci byli tehdy jako odborníci na odvodňování žádáni v celé Evropě. Setkáváme se s nimi při zúrodněování území při Labi, ale i v Braniborsku, Anglii, Francii a Itálii. V Německu bylo v 18. století vysušeno též rašeliniště při Dunaji v Bavorsku, několik vrchovištních rašelinišť v Hannoversku a Oldenbursku, též mokřady na Odře a Vartě. V oblasti Odry (tzv. Oderbruch) u Frankfurtu nad Odrou se tak v letech 1747 až 1753 získalo 56 000

hektarů nové zemědělsky využitelné plochy, v Povartí (Warthebruch) do roku 1786 asi 30 000 hektarů. V mnoha částech Německa se i nadále mýtilo, ačkoli mýcení bylo kvůli ochraně lesů zakázáno. Celkově se odhaduje, že Německo mělo v letech 1500–1800 asi šedesátiprocentní přírůstek zemědělské půdy.

Pokud jde o kolonizační proces v Asii, evropská expanze na západ a na východ představovala dramatický kolonizační proces. Neméně dramatický byl i ve východní a jižní Asii, kde probíhal zhruba ve stejné době. Také zde se obdělávaly miliony hektarů nově získaných zemědělských ploch, také zde se vydávaly na cestu miliony kolonistů, také zde se nezřídka původní obyvatelstvo vytlačovalo, případně kulturně asimilovalo.

Asi 10 milionů Číňanů migrovalo v 17. a 18. století do oblasti horního toku Jang-c'-tiangu – především do západočínské provincie S'-čchuan, kde obdělávali půdu zpustošenou ve 40. letech 17. století v období střídání dynastií nebo dobývali půdu novou.

Oblíbeným hraničním prostorem Číňanů byl také jihozápad Číny, tedy provincie Jün-nan a menší oblasti v sousedních provinciích. Od 13. století do počátku 19. století tam přesídlily nejméně tři až čtyři miliony Chanů. V první fázi, ve 13. až 16. století, vyslala čínská vláda do těchto oblastí asi milion vojáků a zemědělských kolonistů. Byli vybaveni osivem, tažnými zvířaty a zemědělským nářadím a usidlováni na statcích. Ve druhé fázi, asi od roku 1700 do roku 1850, přicházeli na jihozápad především svobodní migranti, dobývali novou půdu nebo pracovali v dolech a textilních střediscích. Hromadné přistěhovalectví mělo za následek naprostou přeměnu etnosociálního profilu oblasti. Kolem roku 1250 žily na jihozápadě pravděpodobně tři miliony obyvatel, mezi nimi ještě zcela málo Chanů. Většina populace patřila k jedné ze zhruba třiceti různých etnických skupin. Do roku 1600 vzrostl počet obyvatel asi na pět milionů a Chanové nyní představovali už přibližně třetinu. K roku 1850 byl pak jihozápad značnou měrou sinizován: Chanové činili asi dvě třetiny z 20 milionů obyvatel.

Podobná kolonizační dramata lze pozorovat v centrální Číně, v horských oblastech na jižním toku Jang-c'-tiangu, na Tchaj-wanu i v Mandžusku. Také tyto oblasti byly dějištěm získávání nových zemědělských ploch, příchodu čínských kolonistů a transferu intenzivních zemědělských technik ze severní a jižní Číny. V celé Číně se tak zemědělská plocha rozšířila z 225 000 čtverečních kilometrů v roce 1400 na 34 200 čtverečních kilometrů v 60. letech 18. století a dále na 816 000 čtverečních kilometrů v roce 1873.

Jako další hraniční prostor v Asii jmenujme východní Bengálsko, dnešní Bangladéš. Bangladéš dnes patří k zemím s největší hustotou obyvatelstva na světě. Jedná se o zemi většinově muslimskou a obydlenou převážně Bengálci, hovořícími indoevropským jazykem. Asi do roku 1600 to však vypadalo zcela jinak. Tehdy bylo východní Bengálsko osídleno řídce, většinou je pokrýval tropický prales a oblast jako celek nebyla islamizovaná ani

Kolonizační proces ve východní a jižní Asii

Oblasti kolonizačních dramát

Dnešní Bangladéš jako hraniční prostor

hinduizovaná. Velká část obyvatelstva uctívala přírodní božstva, provozovala stěhovavé zemědělství nebo žila v izolovaných rybářských společenstvích. Oblast byla zaostalá a mughalští vládci měli nad ní jen chabou kontrolu. Jejich úředníci ji proto považovali za necivilizovanou divočinu, již je třeba zcivilizovat – a k tomu také došlo. V roce 1603 Mughalové přesunuli jedno ze svých vojenských velitelství z Rádžmahálu v západním Bengálsku do Dháky, dnešního hlavního města Bangladéše. V následujících dvou desetiletích už byli východní Bengálci plně integrováni do mughalské mocenské oblasti. Nová mughalská vláda vytvořila politickou stabilitu nutnou pro úspěšnou zemědělskou kolonizaci. Bengálsky hovořící pěstitelé rýže začali ze západu a severu pronikat stále hlouběji do východního Bengálska. Vedli je muslimští súfijští mistři. Tito náboženští vůdci měli od úředníků Mughalů nebo hinduistických obchodníků nejdříve přísliba práva na půdu v hraničních oblastech a později využili svého náboženského charismatu a organizačních schopností k mobilizaci nových osadníků. Nové osady se zakládaly kolem malých venkovských mešit. Osadníci takřka padesát let mýtili pralesy, zaváděli zavlažovací systémy a začali s intenzivním pěstováním rýže. Zemědělská půda při mešitách byla osvobozena od daní. V polovině 17. století se východní Bengálsko změnilo ze zaostalé země džunglí ve vysoce rozvinutou zemědělskou oblast, která rok co rok produkovala nesmírné přebytky rýže a *ghí* (přepuštěné máslo), jež se vyvážely do jiných oblastí Indie. Toto přebytkové zemědělství dalo také základ produkci bavlny a hedvábí orientované na export.

Intenzifikace využívání půdy

Rozšiřování zemědělské krajiny bylo jednou z cest zvyšování zemědělské produkce. Druhá cesta spočívala v intenzivním využívání stávajících zemědělských ploch. To se opět mohlo dít různými způsoby. Jednu možnost představovala redukce úhoru, druhou přechod k vícenásobným sklizním a kvalitnějšímu hnojení, třetí spočívala v zavádění nových kulturních plodin s vyššími výnosy.

Úhorové systémy

Úhor, tedy dočasně neobdělávanou půdu, znala většina tradičních zemědělských systémů. Obnovovala se jím úrodnost půdy, umožňoval likvidaci plevelu a lepší kontrolu chorob rostlin. Délka úhoru se lišila podle zemědělského systému. V mnoha mimoevropských systémech stěhovavého zemědělství mohla trvat až třicet let. Lesní kryt se tak zcela zregeneroval a na konci úhoru bylo opět nutné mýcení nebo žďáření. Jestliže se v nějaké oblasti zhusťla populace, musela se doba úhoru zkrátit. Ve středověké Evropě se nechávala polovina až třetina půdy ležet rok úhorem. Od 8. století se z jádra karlovské říše pomalu šířil trojpolní systém. Ve 13. století se prosadil ve většině střední, západní a severní Evropy. Pouze v částech východní Evropy a v Rusku se nadále udržoval systém dvoupolní. Přechod k trojpolnímu hospodářství znamenal už významný

intenzifikační posun ve způsobech využití půdy. Další posun nastal, když se začaly ladem ležící plochy v trojpolním systému postupně redukovat a nakonec se od úhoru zcela upustilo. Tento proces započal v částech Flander už ve 13. a 14. století. Odtud se šířil do zbytku Nizozemí. V 17. století dosáhl konečně částí Anglie. Na počátku 19. století klesl v Anglii podíl úhorů na veškeré zemědělské ploše zhruba na 10 procent. Na území dnešního Rakouska činil kolem roku 1830 ještě asi 15 procent, ve Francii kolem roku 1850 přibližně 20 procent.

Redukce úhoru byla umožněna mimo jiné zavedením nových píceň, jako jetele a krmné řepy. Jetel obohacuje půdy dusíkem, takže už tento fakt snižoval nutnost úhoru. Navíc je hodnotným krmivem – jeho pěstování umožnilo zvýšení stavů dobytka. Tím se zase zvýšila produkce živočišných hnojiv, jež se pak dala použít k obnově úrodnosti půdy. K redukcii úhoru významně přispělo i zavedení krmné řepy. Listy této rostliny jednak zastíňují půdu a tím vytlačují vytrvalé druhy plevelů, jednak je půda méně vystavena dešti, takže se vyplaví méně dusíku. Pěstování krmné řepy na bývalých úhorech znamenalo zmnožení stavu dobytka a tím zvýšení množství hnojiva.

Jetel
a krmná
řepa

Zrychlený ústup úhorů od poloviny 17. století byl součástí rozsáhlého procesu přeměny v evropských zemědělských ekonomikách, jemuž se v odborné literatuře říká zemědělská revoluce. Tato zemědělská revoluce nepřinesla jen redukcii úhoru a rozšíření nových polních plodin, ale i nové osevní postupy, enormní nárůst stavu dobytka i všeobecně masivní růst celkové zemědělské produkce. Ten probíhal v kontextu mimořádného nárůstu poptávky po zemědělských produktech, kterou zas vyvolaly růst populace, urbanizace a počínající industrializace.

V jihočínských oblastech pěstování rýže zmizely úhory už na počátku 13. století. Ani nebyly nutné – soustavným pěstováním rýže půda neztrácela na úrodnosti. Sinice v zavlažovaných polích zajišťovaly stálý přísun nového dusíku. I v tomto agrárním systému byla přirozeně možná intenzifikace. Tě se dalo dosáhnout více způsoby: přechodem z jedné na dvě až tři sklizně v roce, hojnějším hnojením, pečlivější výběrem osiva i zdokonaleným zavlažováním. Vícenásobné sklizně rýže byly v jižní Číně možné už od počátku 11. století. Tehdy jeden císař z dynastie Severní Sung zavedl novou odrůdu rýže z Vietnamu, takzvanou čampskou rýži. Tato rýže dozrávala pouhých 100 dnů po vsazení sazenice do pole. Tím se poprvé umožnily dvě sklizně ročně. Starší odrůdy měly výrazně delší dobu zrání, a proto umožňovaly pouze jednu sklizeň. Současně s novou odrůdou vládla šířila návody, kterak s ní správně zacházet. Rolníci nyní začali pěstovat rychleji dozrávající rýži i ve vlastní režii. Do 12. století se tak vypěstovaly nové odrůdy, které dozrávaly pouhých asi 60 dnů po vsazení.

Vícenásobné
sklizeně rýže

Šíření nových odrůd rýže byl dlouhodobý proces. Na konci dynastie Jižní Sung (1270) se pěstovaly hlavně v provinciích na dolním toku Jang-c'-ťiang a v pobřežních oblastech provincie Fu-ťien. Za dynastií Jüan

Rýžová pole v Jün-nanu

a Ming se nová technika rozšířila i do méně rozvinutých oblastí provincie An-chuej a do nížin při Žluté řece. V 17. a 18. století se tato inovace konečně prosadila také v centrální Číně, v S'-čchuanu i v hraničních oblastech jižní a jihozápadní Číny.

Delta Jang-c'-t'iangu

Delta Jang-c'-t'iangu, oblast Ťiang-nan, patří mezi nejúrodnější zemědělské oblasti celé východní Asie. Zahrnuje asi 43 000 čtverečních kilometrů, a má tedy zhruba poloviční rozlohu Rakouska. Kolem roku 1620 v ní žilo asi 20 milionů obyvatel, kteří měli k dispozici přibližně 29 000 čtverečních kilometrů zemědělské plochy. Stávající rezervy půdy se tím většinou spotřebovaly a nová půda pro pěstování rýže se v následujících dvou staletích už nedala získat. Rýží bylo osázeno 95 procent zemědělské půdy. Kolem roku 1620 připadalo na sto hektarů už 689 osob. Tato oblast měla tudíž velice intenzivní využití půdy. Přesto se v následujících dvou staletích intenzita jejího využití ještě zvýšila a vytvořila tak významnou základnu pro růst obyvatelstva až na 36 milionů (k roku 1850).

Fekálie a sojové pokrutiny jako hnojivo

Stalo se tak díky četným inovacím: jednak se dál šířil systém vícenásobných sklizní, jednak se intenzivněji hnojilo. Za zmínku zde stojí zejména dvě formy hnojiv: fekálie z okolních měst a sojové pokrutiny dovážené z Mandžuska. Používání lidských exkrementů jako hnojiva je v této oblasti doloženo už pro období sungských císařů. Dalšího rozšíření se však tato forma hnojení dočkala až v 17. a 18. století. Tehdy se zde rozvinul vysoce

komercializovaný obchod s fekáliemi, který kontrolovaly specializované skupiny obchodníků. Sběr fekálií se stal nejvýznamnější oblastí činnosti městského dělného lidu. Rozvoj tohoto způsobu hnojení byl podporován modelem urbanizace v deltě Jang-c'-ťiang. Mezi 17. a 19. stoletím vzrůstal v deltě především počet měst, ne tak už jejich velikost. Rolníci v blízkosti měst vyšly fekálie přirozeně levněji. V soudobé knize o zemědělství se proto také píše, že pole v blízkosti měst jsou díky nepatrným nákladům na dopravu lidského hnojiva výnosnější.

Další významnou formou hnojiva v deltě Jang-c'-ťiang byly sojové pokrutiny, jež se dovážely z Mandžuska. Sojové pokrutiny jsou zbytky sojových bobů po vytlačení oleje. Mají vysoký obsah bílkovin, a proto je lze používat jako hodnotné krmivo pro dobytek. Dále obsahují mnohem víc dusíku než živočišná hnojiva a jejich účinek je na polích mnohem rychlejší. Na rýžovištích delty Jang-c'-ťiang se používaly už od počátku 17. století. Dosud není zcela jasný rozsah jejich použití a množství dovážené z Mandžuska. Proto nelze jasně říci, zda v případě delty Jang-c'-ťiang lze právem hovořit o revoluci v použití hnojiv. Jisté však je to, že v 17. a 18. století byly pokrutiny, a to jak ze sojových bobů, tak z řepky a sezamu, na rýžových polích Ťiang-nanu značně rozšířeny.

Krátce si to shrňme. V období let 1200 až 1800 se zemědělské plochy v mnoha oblastech světa enormně rozšířily a stávající plochy se využívaly intenzivněji. Ve východní a jižní Asii se toto rozšíření týkalo především obdělávané půdy, v Novém světě vznikaly kromě ní také obrovské pastviny. Expanze zemědělských ploch a intenzivnější využívání stávajících ploch nebyl nijak lineární proces. Vedle fází expanze a intenzifikace známe i fáze stagnace, regrese a extenzifikace. V obdobích regrese se půda měnila v pastviny nebo byla sídla zcela opuštěna. V Evropě se tak dělo za pustošivých procesů v pozdním středověku. Na Středním východě za mongolských vpádů pole zpusťla a původně usedlé obyvatelstvo přešlo na kočovný způsob života. V literatuře se tento proces nazývá beduinizace. Větší roli hrál především v Íránu a Iráku. K podobnému procesu docházelo ve 12. a 13. století rovněž v mnoha oblastech severní Číny, pokud nebyly zcela opuštěny. Patrně nejrozsáhlejší regresní procesy zemědělských ploch, případně přechod z intenzivnějšího systému využití půdy na extenzivní, probíhaly za španělsko-portugalské conquisty v Novém světě. Vcelku se však období let 1200–1800 vyznačuje enormní expanzí zemědělské plochy i dlouhodobým trendem k intenzivnějšímu využívání stávající kulturní krajiny.

Dílčí závěr

Zavádění nových, výnosnějších plodin

Zvláštní formu intenzifikace využití půdy představuje zavádění nových, výnosnějších plodin. Tyto plodiny se značně liší v kalorickém výnosu na hektar zemědělské plochy. Obilí a hlíznaté rostliny jsou rostliny

obsahující škrob. Obecně platí, že obilniny a hlíznaté rostliny z Nového světa (kukuřice, brambory, maniok, batáty) mají kalorický výnos vyšší než škrobnaté rostliny Starého světa. Až na jednu výjimku a tou je rýže pocházející z Asie, která dává kalorické výnosy srovnatelné s americkými škrobnatými rostlinami. Po roce 1492 se škrobnaté rostliny Nového světa dostaly do Starého světa, kde se tak značně rozšířila potravinová základna, jež se zase, zejména v 18. století, stala v mnoha oblastech jedním z nejdůležitějších základů trvalého růstu populace. Zvláště patrná je tato souvislost v Evropě raného novověku a v Číně.

Kukuřice Nejdůležitějšími importy kulturních rostlin z Nového světa se v Evropě staly brambory a kukuřice. Kukuřice se zprvu šířila jižně od Alp a Pyrenejí, brambory severně od nich. Jako první se v zemědělství jednotlivých evropských oblastí prosadila kukuřice. První svědectví o jejím pěstování na Pyrenejském poloostrově pocházejí z období kolem roku 1520. Sklízela se tehdy na Guadalquiviru, v Alenteju a v okolí Coimbr. Ze Španělska a Portugalska se poté dostala do Itálie, nejdříve do Benátska, nakonec do Lombardie. Od roku 1670 její produkce v tomto prostoru silně narůstala a v 18. století už překonala produkci pšenice. V jižní Itálii bylo pěstování kukuřice nevýznamné. Podobně jako na Pyrenejském poloostrově také v Itálii se hlavní oblasti pěstování utvářely na severu. Ranými evropskými oblastmi pěstování kukuřice byly též jihozápadní Francie a Balkán. Pro oblast Požegy (dnes v Chorvatsku) je prvně doložena v roce 1611, pro Bosnu v období kolem roku 1660, pro Srbsko a Banát kolem roku 1692. V rakouské části Srbska se v roce 1710 pěstovala na 30,9 procenta osevní plochy.

Brambory Severně od Alp a Pyrenejí se jedním z nejdůležitějších importů kulturních rostlin z Ameriky staly brambory. Rozšířily se však později než kukuřice. Klasickým příkladem raného centra pěstování je Irsko. K přesné chronologii šíření kultury brambor existuje bohužel málo spolehlivých pramenů. Kvůli nedostatečným pramenům je rovněž nejasné, kdy se brambory staly hlavní potravinou Irů: odhady zde kolísají mezi obdobími kolem let 1680, 1730, 1740 až 1780, jakož i po roce 1780. Jasně je však to, že v roce 1845 se v Irsku pěstovaly brambory asi na jednom milionu hektarů zemědělské půdy, což představovalo asi 31 až 38 procent celkové osevní plochy. Ve stejné době byly brambory pro 40 procent populace jedinou potravinou, pro zbytek významnou součástí jídelníčku.

Raná střediska bramborářství Další dvě rané bramborářské oblasti představovala území jižního a severního Nizozemí. Rozmach velkoplošného pěstování brambor zde začal zhruba v období let 1670–1720. Ze západních Flander se jejich pěstování rozšířilo na velké části dnešní Belgie. Ve Spojených provinciích nizozemských, v dnešním Nizozemsku, začalo bramborářství o něco později, šířilo se však potom rychleji. Nejčasnější doklad už relativně velkoplošného pěstování pochází z roku 1697. Z přímořského prostoru expandovalo pěstování brambor do vnitrozemí. Kolem roku 1800 nebylo v žádné

jiné evropské zemi – samozřejmě s výjimkou Irska – tolik rozšířené jako na území dnešní Belgie a dnešního Nizozemska. Raná střediska existovala též ve střední Evropě, například ve Falci a saském Fojtsku (Vogtland), všeobecný nástup brambor nastal zřejmě až v souvislosti s hladomorem a potravinovou krizí na počátku 70. let 18. století. Po roce 1800 se pak jejich pěstování šířilo rychleji v celé Evropě.

Vzestup kukuřice a brambor na důležité evropské potravinové plodiny dnes už patří ke známým velkým příběhům evropských hospodářských dějin. Méně je známo, že zhruba ve stejné době prožívala masivní rozmach i evropská produkce rýže. Rýže je jediná škrobnatá rostlina Starého světa, která má srovnatelný kalorický výnos jako škrobnaté rostliny Nového světa. Její rozšíření v Evropě má proto značný význam pro dějiny obyvatelstva a dějiny zemědělství. Transfer rýže z Asie do Evropy sice probíhal už

**Transfer rýže
z Asie
do Evropy**

z kvantitativně významných evropských zemědělských plodin započal až v raném novověku. Významnými oblastmi pěstování rýže se tehdy stala území kolem Valencie a severní Itálie. Nejranější doklady jejího pěstování v severní Itálii pocházejí z druhé poloviny 15. století, a to z Verony. Koncem 15. století je doložena v Lombardii. V první polovině 16. století se rozšířila v Emilii-Romagni. Ve stejné době představovala v Piemontu významný vývozní artikl. V následujících třech staletích se Lombardie, Piemont a Benátsko staly hlavními evropskými oblastmi pěstování rýže.

Žádný z velkých zemědělských prostorů Starého světa však nepřejal americké škrobnaté rostliny tak rychle jako Čína. V Číně hrály hlavní roli kukuřice a batáty. Tyto dvě americké kulturní rostliny nabyly na důležitosti zejména ve vnitřní kolonizaci. Čína měla v 17. století – díky intenzivnímu pěstování rýže – už značnou hustotu obyvatelstva. Většina Číňanů však žila v rovinách, tedy právě tam, kde se dala pěstovat rýže. Leda-cos nasvědčuje tomu, že suché pahorkaté a horské oblasti severní Číny a v povodí Jang-c'-ťiangy byly kolem roku 1700 ještě většinou neosídleny. Americké škrobnaté rostliny, zejména pak kukuřice a batáty, nyní Číňanům od druhé poloviny 17. století umožnily tyto končiny nevhodné pro pěstování rýže a jiných domácích obilnin osídlit a zemědělsky využívat.

Čína

Batáty jsou poprvé zmiňovány v některých lokálních dějinách provincie Jün-nan na jihozápadě Číny v 60. až 70. letech 16. století. To svědčí o transferu pozemními cestami přes Indii a Barmu. Už v druhé polovině 16. století se dostaly námořní cestou do pobřežních oblastí provincie Fu-ťien na jihovýchodě země. V jihovýchodních přímořských provinciích se pak jejich pěstování rovněž velice rychle šířilo. V této oblasti byla rýže vždy nedostatečná a lidé si zde už dávno zvykli na dvě jiné hlíznaté rostliny – jam a taro. Batáty měly pro čínské rolníky řadu předností. Vyznačovaly se vysokými výnosy a příjemnější chutí, odolávaly kobyilkám, nebyly citlivé na sucho tolik jako domácí jamy a rostly na méně úrodných půdách. Takže s žádnou domácí plodinou nesoupeřily o dobrou půdu. V 18. století

se pěstování batátů rozšířilo do všech vnitrozemských provincií v povodí Jang-c'-ťiang, přičemž hlavním producentem se stala provincie S'-č'-chuan. Po roce 1700 četné císařské edikty ve snaze zabránit hladomorům vybízely k velkoplošnému pěstování batátů rovněž rolníky v severní Číně.

Stejně jako u batátů také u kukuřice probíhal transfer do Číny pozemní i námořní cestou. Už před polovinou 16. století se pěstovala na jihozápadě Číny i v jedné chenanské prefektuře. Brzy se objevila také v přímořských oblastech Fu-tien a Če-ťiang, nenabyla však většího významu, neboť tamní obyvatelstvo dávalo přednost rýži a batátům. Asi do roku 1700 se kukuřice pěstovala zejména na jihozápadě a v některých rozptýlených okresech na jihovýchodním pobřeží. V 18. století se její pěstování konečně rozšířilo do pahorkatých a horských oblastí vnitrozemí v povodí Jang-c'-ťiang. Několik milionů vnitřních migrantů v ní konečně našlo onu plodinu, jež jim umožnila tyto končiny osídlit a zemědělsky využít. Proud migrantů putoval až do S'-č'-chuanu a Jün-nanu, další osídlil povodí řeky Chan. V kukuřičná pole se tehdy přeměnily také pahorkaté a horské oblasti při ostatních přítocích Jang-c'-ťiang.

Shrnutí Východiskem této kapitoly byl významný růst populace, měst a států v letech 1200 až 1800. Tento trojí růst měl četné příčiny. Jednou z nich byl celosvětový nárůst zemědělské produkce. Tu zas umožnila expanze zemědělských ploch, intenzivnější využívání stávajících ploch a zavádění nových, výnosnějších plodin. V mnoha částech světa se získávala nová zemědělská půda a pastviny, redukoval se úhor, více a intenzivněji se hnojilo, zaváděla se lepší forma zavlažování nebo se přecházelo k vícenásobným sklizním. Sílicí globální propojení světa nakonec vedlo po roce 1492 k celosvětovému transferu kulturních plodin. Všechny kulturní plodiny pěstované po tisíciletí rolníky různých oblastí světa se nyní poprvé staly opravdu globálně dostupnými. Know-how pěstování kulturních plodin Starého a Nového světa se tím propojilo a bylo nyní k dispozici stále většímu počtu rolníků a zemědělských producentů na celém světě. To jednak znamenalo, že stoupl počet kalorických, vysoce výnosných plodin, jednak se rozšířila jejich rozmanitost a stupeň diverzity. To opět přineslo vyšší míru zabezpečení proti riziku neúrody. Globální transfer kulturních plodin tedy celkově zvýšil výkonnost světové zemědělské produkce a významně rozšířil potravinovou základnu.

REJSTRÍK JMENNÝ

- Abbás I. 150, 173, 178, 185, 198, 201, 265, 271, 273
 Abdulláh Chán Uzbek 273
 Abdulrauf 388
 Abreu, Antonio de 86
 Abú al-Fazl 179, 273
 Abú al-Hasan 273, 274
 Acosta, José de 323
 Adalbero z Laonu 404
 Ádil Šáh II. 273
 Aeneus 257
 Agum (Agung) 342
 Ahmad Šáh 150
 Akbar I. Veliký 87, 149, 178, 179, 182, 183, 187, 199, 265, 272–274, 340, 341, 347, 348, 388, 391, 421
 Aláuddín 120
 Albert Veliký 240
 Alberti, Leon Battista 252, 256, 258, 259, 266
 Albrecht, arcibiskup 290
 Albuquerque, Alfonso de 76, 86
 Alexandr Veliký 81
 Alexandr VI., papež 314, 319
 Al-Fárábí 239, 240
 Alfons V. 75
 Alfonso 311
 Al-Ghazzálí 238
 Alí 178
 Al-Kámil Muhammad al-Málik 308
 Almagro, Diego de 98
 Al-Mávardí 241
 Altanchán 152
 Alvarado, Pedro de 98
 Al-Wahháb, Muhammad Ibn Abd 242, 389
 Alžběta I. Ruská 383
 Alžběta I. Anglická 174, 282, 304, 305
 Amda Sion I. 128
 Amundsen, Roald 97
 Andersen, Liselotte 264
 Andreae, Johann Valentin 219
 Andronikus II. 101
 Anchieta, José de 329
 Anna Rakouská 330
 An-Násir, Muhammad 187, 308
 Argun 100
 Aristotelés 223, 232, 239, 240
 Astley, Thomas 108
 Atahualpa 97, 135, 317
 Augustin z Hippo, sv. (Augustinus Aurelius) 208–210, 243
 Augustus Silný 147
 Aurangzéb 149, 178, 179, 185, 199, 201, 274, 280, 341, 348
 Baartmanová, Saartjie (Sarah) 103, 104
 Bábura, Záhír ad-Dín Muhammad 149, 185, 271, 273, 340
 Bacon, Francis 218, 220, 223, 224, 244
 Baffin, William 97
 Bagrow, Leo 108
 Balboa, Vasco Núñez de 99
 Barbosa, Duarte 86, 87
 Barclay, William 211
 Barents, Willem 93
 Bayezid II. 270
 Behaim, Martin 131
 Behzád 270
 Belalcázar, Sebastián de 98
 Bell, Adam Schall von 90
 Bellarmin, Roberto 339
 Bellini, Gentile 265
 Belloy, Pierre de 211
 Benavente, Toribio de 320
 Benedikt XIV., papež 348, 355
 Bering, Vitus 93
 Bernard z Chartres 222
 Bernini, Gian Lorenzo 263, 264
 Bibi Hanum 270
 Bingzhong, Liu 394
 Biondo, Flavio 260
 Biraben, Jean-Noël 24, 25
 Bišan Das 273
 Blacu, Joan 108
 Boccaccio, Giovanni 123
 Bodin, Jean 212, 233, 234

- Bonifác VIII., papež 209
 Borgia, Cesare 216
 Botero, Giovanni 218
 Böttger, Johann Friedrich 57
 Botticelli, Sandro 249
 Bracciolini, Poggio 256
 Braudel, Fernand 262
 Brouwer, Hendrik 86
 Brunelleschi, Filippo 254, 256, 258, 260, 268
 Bruni, Leonardo 213
 Bugenhagen, Johann 305
 Burckhardt, Jacob 249, 259
 Busbecq, Ogier Ghislain de 84

 Caboto, Giovanni 96
 Cabral, Pedro Álvares 86, 96
 Caesar 255
 Campanella, Tommaso 219, 221, 222
 Canonhiero, Pietro Andrea 218
 Caravaggio 264
 Cárdenas, García López de 97
 Cartier, Jacques 96
 Carvalho e Mello, Sebastião de viz Pombal
 Castiglione, Baldassare 218, 263
 Cathay 74
 Cavelier de la Salle, Robert 335
 Çelebi, Evliya 426
 Cellini, Benvenuto 259
 Cicero, Marcus Tullius 255, 256
 Clausewitz, Carl von 415
 Claver, Pedro 333
 Clavius, Christoforus 353
 Coelho, Gonçalo 96
 Coligny, Gaspard de 299
 Colleoni, Bartolomeo 249
 Commerçon, Phillibert 103
 Compagni, Dino 70
 Conti, Niccolò de' 74, 86
 Cook, James 100, 103
 Coronado, Francisco Vásquez de 97, 98
 Corte-Real, Gaspar 96
 Cortés, Hernán 97, 98, 135, 316, 317, 320, 421
 Cosimo Medicejský 252
 Couplet, Philipp 102
 Covilhã, Pedro de 94
 Cranach, Lucas mladší 284
 Cromwell, Oliver 338
 Crosby, Alfred W. 79

 Čang Süe-čheng 277, 386
 Čeng Che 50, 101–103, 118
 Čchen-cu (Ču Ti) viz Jung-le

 Čchien-lung 154, 174, 355
 Čingischán (Temüďžin) 71, 115, 119, 120, 153, 164, 172, 267
 Ču si 243
 Dajan 118, 152
 Dance, Nathaniel 103
 Dante Alighieri 210, 241
 Davis, John 97
 Dei, Benedetto 93
 De Landa, Diego 323
 Demel, Walter 90
 Dernschwam, Hans 84
 Descartes, René 223, 224
 Desideri, Ippolito 348
 Děžnov, Semjon 93
 Dias, Bartolomeu 75, 76
 Díaz del Castillo, Bernal 316
 Diez, Ernst 271
 Drake, Francis 137
 Dürer, Albrecht 106, 249, 258, 259, 265, 278
 Džahángír 174, 273, 274, 341, 248, 341, 348

 Eduard I. 101
 Eduard VI. 304
 Egenberg, Georg Christoph Fernberger von 84
 Elcano, Juan Sebastián 134
 Eleonora 311
 Eliot, John 338
 Epiktétos 218
 Erasmus Rotterdamský 249, 277, 284, 286, 306, 369
 Ersch, Johann Samuel 406
 Esen, vůdce Ojratů 118
 Evžen IV., papež 312
 Eyck, Jan van 254

 Fansúrí, Hamza 388
 Farnese, Alexander 300
 Fej Sin 102
 Fénelon, François 375
 Ferdinand I. 292, 295, 302
 Ferdinand II. (císař) 302, 303
 Ferdinand II. Aragonský 306, 314, 315
 Fernández-Armesto, Felipe 78
 Ficino, Marsilio 213, 258
 Filarete, Antonio 258
 Filip Hesenský 292
 Filip II. Habsburský 102, 112, 139, 144, 156, 159, 300, 304, 315, 322, 350
 Filip III. 323
 Filip IV. 101, 144
 Filip Kancléř 207

- Filmer, Robert 211
 Fitch, Ralph 87
 Foxe, Luke 97
 Francke, August Hermann 359, 376
 Franklin, Benjamin 441
 Franklin, John 97
 František I. Francouzský 136, 145, 161,
 204, 261, 262, 271, 276, 291
 František II. 299
 František Xaverský, sv. 91, 344, 348–350,
 355
 František z Assisi, sv. 308, 331
 Frederik IV. 359
 Friedrich II. Pruský 104, 148, 172, 416, 431
 Friedrich III. 296
 Friedrich Moudrý 290
 Friedrich V. Falcký 267, 297, 303
 Frobisher, Martin 96
 Fu-cung, Michael Šen 102
- Galénos, Klaudios 257, 431
 Galilei, Galileo 223
 Gálvez, José de 362
 Garves, Christian 405
 Ghiberti, Lorenzo 250
 Giotto di Bondone 257
 Giovio, Paolo 259
 Goethe, Johann Wolfgang 375
 Gómez, Esteban 96
 Gracián, Baltasar 218, 243
 Gresham, Thomas 373
 Grigg, David 27
 Grotius, Hugo 83, 236
 Gruber, Johann Gottfried 406
 Guicciardini, Lodovico 373
 Gustav I. 305, 306
 Gutenberg (Johannes Gensfleisch zur
 Laden zum Gutenberg) 56
- Hakluyt, Richard 107
 Hamann, Günter 78
 Hammel, Hendrik 92
 Harff, Arnold von 94
 Heckel, Martin 294
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 229
 Henrique 311
 Hérodotos 84
 Heyn, Piet 137
 Hidejoši, Tojotomi 158, 278, 279, 351
 Hobbes, Thomas 212, 217, 218, 223–234,
 236, 237
 Hodgson, Marshall 402
 Hooker, Richard 226
 Huáscar 135
- Hudson, Henry 97
 Hülagü 308
 Humájún 272
 Hürrem (Roxelane) 174
 Hus, Jan 285, 286
- Chám 93
 Champlain, Samuel de 334
 Chu, Jan 102
 Chuang, Arcadio 102
 Chuej-cung 276
 Chung-wu 175, 195
- Ibn 'Arabí 388
 Ibn Battúta 13
 Ibn Chaldún 122, 239–241, 243
 Ibn Rušd (Averroes) 238–240
 Ibn Saúd 242
 Ibn Síná (Avicenna) 240
 Ibn Tajmíja 240–242
 Iejasu Tokugawa 158, 171, 278, 251, 352
 Iemicu Tokugawa 352
 Ignác z Loyoly, sv. 288, 289, 244
 Inocenc IV., papež 308
 Isabela Kastilská 306, 314, 315
 Ismá'íl 140, 161, 173, 175, 178, 185, 198,
 204, 271
 Ivan III. 195, 262, 309
 Ivan IV. 176, 183, 184, 195, 310, 381
- Jailak 308
 Jakub (VI. Skotský) I. Anglický 304
 Jakub Dán 322
 Jan (João) III. 344
 Jan Chu 102
 Jan II. 75, 161
 Jan IV. 330
 Jefet 93
 Jen Jüan 394
 Jen-wu, Ku 243
 Jiménez de Cisneros, Francisco 314, 333
 Jindřich II. 104
 Jindřich III. 299
 Jindřich IV. Navarrský 297, 299
 Jindřich Mořeplovec 75, 161, 310
 Jindřich VIII. 234, 304
 Jiří III. 103
 Joachimsen, Paul 258
 João 311
 Johan Mořic 330
 Johann Friedrich Saský 292
 Jordanus Catalanus 85
 Josef I. 331, 360
 Julius II. 314

- Jung-čeng 153, 174
 Jung-le 101, 118, 173, 195, 276
 Júsuf 388
- Kaempfer, Engelbert 84, 88, 92
 Kalvín, Jan (Jean Calvin) 281, 288, 296,
 299, 303, 405
 Kanó Eitoku 279
 Kant, Immanuel 223, 224, 231, 237
 Kara Mustafa (Paša) 198
 Karel (arcivévoda) 302
 Karel III. 361
 Karel V. (I. Habsburský) 135, 144, 145,
 162, 163, 290–293, 300, 306, 307, 315,
 318–320
 Karel IX. 299
 Karel XII. 147
 Karel Veliký 250
 Kästner, Abraham Gotthelf 108
 Kateřina Aragonská 304
 Kateřina I. 383
 Kateřina II. 383
 Kateřina Medicejská 104, 174, 261, 299
 Kchang-si 153, 174, 277, 354
 Kino (Kühn), Eusebio Francisco 322
 Klement VIII., papež 346
 Klement XI., papež 355
 Knox, John 305
 Kögler, Ignaz 354
 Kolb, Peter 94
 Kolumbus, Kryštof 13, 14, 29, 51, 78, 79,
 95, 96, 98, 105, 107, 122, 130, 134–136,
 162, 192
 Komenský, Jan Amos 375
 Konfucius 243, 244, 276, 277, 353, 354
 Konstantin Veliký 210, 256, 309
 Koperník, Mikuláš 256, 257
 Kristián II. Dánský 322
 Kristián III. 305
 Kršnadévarája 127
 Kublajchán 71, 89, 115, 394, 411
 Kung Čen 102
 Kusánský, Mikuláš 211
- La Loubère, Simon de 88
 Lafiteau, Joseph François 335
 Las Casas, Bartolomé de 106, 319, 333
 Laud, William 305
 Laval, François de 335
 Lavalette, Bernard 361
 Le Jeune, Paul 334
 Leibniz, Gottfried Wilhelm 224, 354
 Leon Afričan (Hasan ibn Muhammad
 al-Wazzání) 103
- León, Juan Ponce de 98
 Leonardo da Vinci 61, 249, 258, 260, 271
 Leopold I. 146, 148
 Lev X., papež 290, 311
 Li Č' 394
 Li Lung-mien 276
 Lipsius, Justus 218
 Livius, Titus 214, 216, 250, 255, 256, 261,
 268
 Llull, Ramón 308
 Locke, John 211, 224–234, 236, 237, 375
 Lopez, Robert Sabatino 71
 Lü Kchun 395
 Ludvík I. Bourbonský (princ de Condé)
 299
 Ludvík II. 143
 Ludvík IX. Francouzský 308
 Ludvík X. Bavorský 261
 Ludvík XIII. 330
 Ludvík XIV. 88, 146, 148, 156, 159, 204,
 264, 265, 299, 300, 335
 Ludvík XV. 203, 335
 Luther, Martin 210, 211, 241, 281, 284, 285,
 287–293, 359, 369, 370, 405
- Ma Chuan 102
 Macaulay, Zachary 103
 Maddison, Angus 27
 Magalhães, Fernão de 99, 134
 Mahmúd z Ghazny (Ghazní) 339
 Machiavelli, Niccolò 213–219, 244, 245,
 252, 256
 Malfante, Antonio 93
 Malocello, Lancelotto 75
 Manetti, Giagnozzo 213
 Mannheim, Karl 18
 Manuel I. Šťastný 75, 161, 311, 313
 Marie I. Tudorovna 304
 Marie Medicejská 261
 Marie Terezie 174, 203
 Markos 100
 Marquette, Jacques 335
 Marsilius z Padovy 211, 212
 Martelli, Giovanni de' 85
 Martini, Martino 354
 Marx, Karl 229, 405, 428
 Masaccio 257
 Matyáš I. Korvín 120, 261, 262, 268, 276
 Maxmilián II. Habsburský 269
 Mehmed II. Dobyvatel 187, 197, 265, 268,
 269, 272, 279, 309, 386, 418
 Mehmed III. 173, 433
 Mej Jing-cu 395
 Melanchthon, Filip 284, 291, 369, 370

- Mendelssohn, Moses 378
Michael VI. Palaiologos 425
Michelangelo Buonarroti 249, 255, 260,
263, 264
Michelet, Jules 249
Mikuláš I. Paraguayský 360
Mikuláš IV., papež 101
Minas 313
Mír Alí Šír 270
Mogrovejo, Toribio de 323
Mohyla, Petro 382
Mojžíš 216
Montalboddo, Francazano da 107
Montecorvino, Giovanni
(Jan z Montecorvina) 308, 312, 345
Montefeltro, Federico da 274
Montesinos, Antonio 315
Montesquieu 192
Montezuma 316
More, Thomas 219–222, 234, 322
Morton, kardinál 220
Mořic Saský 292
Muhammad bin Tughlak 120
Muhammad z Ghóru (Muizz ad-Dín
Muhammad) 339
Muhammad 84, 238, 239, 384, 388
Müntzer, Tomáš 211, 293
Músa (Mansa Músa) 164
Mustafa Sa'î Çelebi 269
Nádír Šáh 150, 151
Nának 340
Napoleon Bonaparte 123
Naraj 156, 203
Naresuan 155
Newcomen, Thomas 63
Nguyen 157
Niebuhr, Carsten 84
Nietzsche, Friedrich 223, 224
Nizám al-Mulk 149
Nobili, Roberto de 346
Nobunaga Oda 158, 278, 279, 251
Noe 93
Nordenskiöld, Adolf Erik 93
Núr Džahán 174
Nurbanu 433
Nurhači 153
Nzinga 311

Ockham, Vilém 210
Odorik z Pordenone 87, 89, 308
Ojeda, Alonso de 95, 96
Olearius, Adam 84
Omai 103
Oñate, Juan de 97

Orellana, Francisco de 98
Orhan Gazi 385
Ortelius, Abraham 108
Osterhammel, Jürgen 83

Paine, Thomas 236
Palladio, Andrea 258, 269
Pavel III., papež 319
Petr I. 147, 195, 203, 383, 384
Petr z Gentu 320
Petrarca, Francesco 104, 213, 255, 259,
266
Piccolomini, Enea Silvio viz Pius II.
Pico della Mirandola, Giovanni 213, 214
Pires, Tomé 87, 90
Pius II., papež (Enea Silvio Piccolomini)
98
Pizarro Gonzáles, Francisco 97, 135, 162,
317
Pizarro, Gonzalo 98
Plano Carpini, Jan de 92, 308
Platón 206, 213, 221, 239, 240, 244, 257,
258, 404
Plinius starší 85, 257
Polo, Maffeo 71
Polo, Marco 13, 78, 85–87, 89, 91, 92, 99,
100, 105, 114, 135, 345
Polo, Niccolò 71
Poma de Ayala, Felipe Guamán 323
Pombal (Sebastião de Carvalho
e Mello) 331, 332, 360
Porta, Giacomo della 255
Prévost, abbé 108
Ptolemaios, Klaudios 85, 257
Pufendorf, Samuel von 167
Purchas, Samuel 107

Quaque, Philip 360
Quintilianus 256
Quiroga, Vasco de 322

Rabelais, François 249
Ramusio, Giovanni Batista 107
Ranke, Leopold von 285
Rauwolf, Leonhard 84, 105
Regiomontanus, Johannes 78, 256, 266
Rembrandt van Rijn 264
Reynolds, Joshua 103
Rhodes, Alexandre de 156, 356, 357
Ricci, Matteo 90, 353, 393
Richelieu 145, 192, 193
Richthofen, Ferdinand von 70
Rizá Abbásí 271
Rotteck, Karl von 234, 236

- Rousseau, Jean-Jacques 224, 225,
229–234, 237
Rubens, Peter Paul 263, 264, 289
Rubruk, Vilém 82, 308
Rudolf II. 303
Rúmí, Džaláluddín 267
- Řehoř XIII., papež 345, 350, 351
Řehoř XV., papež 347
Řehoř XVI., papež 334
- Sa'dí 274
Saavedra Cerón, Álvaro de 99
Sahagún, Fray Bernardino de 321
Sallustius 255
Salutati, Coluccio 213, 256
Sandoval, Alonso de 333
Sauma, Rabban Bar 100
Savonarola, Girolamo 279
Sebastian 139
Selim I. Krutý 173, 176, 185, 268, 270, 310
Selim III. 433
Seneca, Lucius Annaeus 218
Şerefeddín Sabuncuoğlu 432
Serrão, Francisco 86
Seššú 278
Settala, Ludovico 218
Şeyh Hamdullah 270
Shaftesbury, Earl of 375
Shakespeare, William 249
Schall von Bell, Johann Adam 354
Schiller, Friedrich 405
Schmitt, Carl 228, 233
Schmitt, Eberhard 100
Schopenhauer, Arthur 218
Schraut, Sylvia 169
Siao C'-sien 244
Siebold, Phillip Franz von 92
Silva Mendoza, Lourenço da 333
Silvestr I., papež 210
Sinan, Mimar 268–270
Sirhindí, Ahmad 340
Sissinios (Susenyos) 313
Sixtus V., papež 351
Skelton, Raleigh A. 108
Smith, Adam 405
Solinus, Gaius Iulius 85
Sombart, Werner 54
Sonni Alí Veliký 129
Spengler, Oswald 241
Spinoza, Baruch 224, 236, 377
Stange, Hans O. H. 278
Stanislav I. (Stanisław Bogusław
Leszczyński) 203
- Strauss, Leo 223
Su Sung 64
Süan-te 276
Suárez, Francisco 236
Süleyman II. (I.) Náhrenný 145, 173, 183,
197, 204, 268, 269, 310, 386, 418
Sun-c' 244
Sundata Keita 182
- Šáhdžahán 149, 199, 341
Šáhruch 270
Šams ud-dín 388
Šém 93
Šér Chán Súr 272
Šér Šáh 391
Šivádží 149, 178, 179
Šou-i, Luigi Fan 102
- Tacitus 218
Tahmásp 271, 272
Thao-tí, Tchan 244
Théseus 216
Thúkydidés 214
Thunberg, Carl Peter 92
Tiepolo, Giovanni Battista 264
Timur (Tamerlán) 112, 119, 120, 164, 172,
267, 270, 271, 309, 340, 345
Tohtu (Tohtaku) 308
Tomáš Akvinský, sv. 206–208, 226, 240
Toscanelli, Paolo 256
Trubar, Primož 370
- Ultramarino 74
Ulug Beg 270
Urdaneta, Andrés de 99
- Valdivia, Pedro de 98, 318
Valeriano, Antonio 321
Valignano, Alessandro 350
Valjulláh ad-Dihlaví (šáh Valjulláh
z Dillí) 341
Valla, Lorenzo (Laurentius) 256
van der Putte, Samuel 878
van der Straet, Jan 51
van Linschoten, Jan Huyghen 87
Varthema, Ludovico de 84, 87
Vasari, Giorgio 250, 258
Vasco da Gama, 14, 64, 76, 86, 107, 125, 134
Vattel, Emer de 236
Verbiest, Ferdinand 90, 354
Verlinden, Charles 78
Verrazano, Giovanni da 96
Verrocchio, Andrea del 249
Vesalius, Andreas 249, 257

- Vespucci, Amerigo 96, 107
Vieira, António 330
Vilém II. Oranžský 148
Vitoria, Francisco de 236, 319
Vitruvius, Marcus Pollio 256, 257, 269
- Wang Jang-ming 244, 276
Watt, James 63
Weber, Max 100, 165, 403, 405–409
Welcker, Carl 234, 236
Weyden, Rogier van der 254
Winthrop, John 338
Wrigley, Edward Anthony 27
Wyclif, John 285, 286
- Ysalguier, Anselme d' 93
Zara Jacob 128, 312
Zikmund II. August 303
Zikmund III. 304
Zinzendorf, Nikolaus Ludwig von 338,
339, 359
Zwingli, Ulrich (Huldrych) 281, 288, 298

REJSTRÍK MÍSTNÍ

- abbásovska říše 43
 Aberdeen 416
 Acapulco 134
 Aceh 112, 157, 342, 388
 Aden 76
 Adžmér 121, 149, 273
 Afghánistán 70, 87, 143, 267
 Africký roh 101, 142, 343
 Afrika, jižní 94, 114
 — rovníková 129
 — střední 30, 114, 142
 — severní 26, 48, 53, 111, 115, 122n, 182, 308, 343, 410, 439
 — severovýchodní 94, 111, 313
 — severozápadní 75
 — subsaharská 18, 27, 126, 129, 339, 343, 384, 399–401
 — východní 59, 75n, 118, 126, 138, 142, 154n, 276, 343n, 401
 — západní 30, 75, 105, 137, 172, 205, 333, 343, 359, 399–401, 418, 428, 437
 Ágra 273, 340, 347n
 Ahmadnagar 128, 149
 Ahom 155
 Aír 129
 Ajudthaja 87, 126n, 155n, 166, 186, 200n, 458
 Akkon 114, 455
 Aksum 312
 Alcáçovas 75, 77
 Alentejo 36
 Aleppo 105
 Aleuty 93
 Alexandrie 84, 123, 128
 Aljaška 93, 95
 Alpy 36, 252, 261n, 285, 306, 368
 Altaj 71, 119, 154
 Altona 377
 Alwa (Alódie) 128, 343
 Alžír 122, 139, 426
 Amazonie 326, 330–332
 Amazonka (Maranhão) 98, 330n
 Ambon (Amboina) 81, 86
 Ambras 106
 Amerika, Jižní 29, 42, 59, 63, 65, 79, 96, 98, 114, 134, 137, 318, 324, 360, 364n, 379n, 421
 — latinská 134, 168, 180, 326, 362
 — Severní 18, 65, 68, 99, 134, 136–138, 194, 334n, 338, 364, 380
 — Střední 42, 79, 99, 105, 379, 414
 Amsterdam 61, 81, 106, 108, 162, 194, 373n
 Amur 154
 Anatolie 118n, 150, 159, 182, 198, 385–387
 Andalusie 65, 121n
 Andy 44, 65, 98, 163, 192
 Angamale 346
 Angkor 46, 88, 127, 179
 Anglie 15, 27n, 30, 33, 42, 49, 52, 59–63, 68, 74, 83, 87, 96, 100, 103, 105, 107, 121, 124, 136n, 139, 145, 148, 160, 163, 166–168, 172, 211, 220, 262, 264, 282n, 285n, 297, 304n, 333, 335, 348, 358, 360n, 370, 372, 374–377, 380, 410, 432, 455
 Angola 137, 141n, 311
 An-chuej 34
 Anian 95, 99
 Antverpy 108, 112, 251, 300
 Apalačské pohoří 136
 Apeniny 180
 Appenzell 298
 Arábie 70, 74, 76, 84, 154, 242
 arabská říše 41, 43, 56
 Arabské moře 49, 155
 Arabský poloostrov 84
 Aragonsko 77
 Arakan 149, 155
 Araukánie 180
 Argentina 324, 329
 Arkansas 335
 Arménie 143, 271
 Asie, jihovýchodní 18, 26n, 45n, 50, 65, 70, 74–76, 82–84, 86, 89, 99, 101, 102, 112n, 126n, 134, 154n, 157, 165n, 169, 173, 179, 185n, 198, 200–202, 339, 341, 343, 355, 364, 387–389, 392, 454, 456, 458
 — jižní 18, 31, 35, 76, 85, 161, 388, 418

- přední 120, 455, 457, 459
- severní 92, 205, 267
- severovýchodní 27
- střední 15, 26, 53n, 118, 120, 151, 161, 172, 202, 267, 312, 384, 455, 457, 459
- vnitřní 48
- východní 13, 15, 34, 39, 50, 70, 74, 78n, 81n, 88, 92, 96, 99, 105, 118, 147, 168, 173, 355, 365, 392
- západní 26, 53, 308n, 408
- Atlantský oceán (Atlantik) 49, 51, 75, 78, 122, 138, 162, 182, 345
- Augsburg 84, 258, 261, 292n
- Austrálie 24, 99, 114, 126, 130, 134
- Ava 127, 155
- Avadh (Oudh) 149, 199
- Avignon 253, 262
- Ázerbájdžán 120, 150
- Azincourt 183
- Azorské ostrovy 29, 78, 122, 314, 345
- Azov 147
- aztécká říše 14n, 44, 47, 97, 130n, 164

- Baffinův záliv 97
- Bagan 127
- Bagdád 41, 115, 309, 339, 384, 388, 432
- Baguirmi 182
- Bahamy 314
- Bahía 330n
- Balchu 267
- Bali 157, 342n
- Balkánský poloostrov 36, 105, 119, 124, 144, 147, 159, 177, 182, 198, 377
- Baltské moře 49, 51n, 143, 146–148, 159, 383
- Banát 36
- Bandské souostroví 81, 83, 86
- Bangladéš 28, 31n
- Banten 157n, 165, 388
- Barcelona 138
- Bardhaman 421
- Barma 37, 70, 87, 89, 123, 126, 154–156, 392, 458
- Basilej 285, 298, 312
- Batávie (Jakarta) 81, 157, 380, 456
- Bavorsko 30, 371
- Bělehrad 120
- Belém 330–332
- Belgie 36n
- Belize 137
- Bělorusko 121
- Belrár 149
- Benátky 71, 74, 86, 96, 102, 104, 125, 136, 144, 147, 165, 202, 204, 253, 306, 310
- Benátsko 28, 36n
- Bengálsko 70, 82, 87, 120n, 127, 149, 155, 187, 201, 340, 420
- východní 31n, 178, 456
- západní 32, 341, 421
- Benin 141, 165, 400
- Bérár 128
- Bern 167, 298n
- Bhútán 152
- Biafra 130
- Bídar 128
- Bídžapur 128, 149, 273
- Bihár 120, 149
- Bílá hora 284, 302n
- Bílé moře 121
- Bílý Nil 142, 343
- Blízký východ 41, 43, 45, 47n, 53, 61, 84, 140, 182, 266, 309, 410, 411, 425
- Bojador, mys (Búdždúr) 75
- Bolívie 59, 192, 324, 326, 328
- Bologna 106, 291, 416
- Bombaj 83
- Bordeaux 101, 373
- Borneo 342
- Bornu 129, 177, 343
- Bosna 36
- Boston 338
- Brahmaputra 341
- Braniborsko 28, 30, 283, 290, 297, 333
- Brazílie 29, 96, 98, 105, 107, 134n, 137n, 163, 193, 329–333, 344, 360n, 379, 401, 458
- Bretaň 167
- Britské ostrovy 281
- Bruggy 251, 254
- Brunčej 342
- Brusel 254
- Buda 268
- Budín 144
- Buenos Aires 318, 324
- Buganda 128
- Buchara 151, 270, 273, 384
- Bungo 349
- Buňoro 128
- Burgundsko 121, 250n, 261, 369, 374
- Bursa 118, 386, 426n
- Byzanc (Byzantská říše) 114, 119, 266, 309, 380, 406, 417, 424n, 430, 457

- Cabo do Nao („mys Ne“) 75
- Cajamarca 317
- Callao 324
- Cambridge 372
- Canal du Midi 49

- Cankiri 385
 Cartagena de Indias 324, 333
 Catania 416
 Cebu (Cebú) 356
 Cejlon viz Šrí Lanka
 Celebes 81, 342
 Ceuta 122, 161, 454
 Cibola 98
 Ciudad de México 326
 Coimbra 36, 372
 Colorado 97
 Concepción de La Vega 315
 Córdoba (Argentina) 318
 Cornwall 28
 Coro 324
 Crépy 292
 Cubagua 98
 Cundimarca 98
 Curych 167, 281, 288, 298
 Cusco (Cuzco) 131, 317n, 324

 Čadské jezero 129, 343
 Čampa 115, 118, 127, 156, 179
 Čechy, České království 144n, 160, 262,
 284–286, 294, 300, 302–304, 379
 Černé moře 143, 147, 159
 Černý les 52, 64
 Če-tiang 38, 276
 Čchang-an 70
 Čchüan-čou (Zaitun) 70, 74, 308
 Čidambaram 390
 Čína, centrální 31, 34
 – jihozápadní 31, 34, 37, 89, 101
 – jižní (Mandži) 25n, 31, 33, 46, 49, 70n,
 88, 125, 153, 394, 396, 454
 – severní (Kataj) 24, 35, 37n, 46, 49, 70,
 88, 393
 – západní 49
 Čínské moře 81

 Dahome 139, 141, 458
 Dai Viet (Annam) 115, 118, 127, 156, 170
 Dakšinská plošina 87, 149n, 199, 273, 340,
 458
 Dalmácie 119
 Dálný východ 41–43, 50, 56, 71, 266, 345,
 350
 Damašek 41, 432
 Dánsko 143, 146n, 160, 167, 171, 205, 305,
 333, 358, 455
 Dardanely 309
 Dárfúr 140, 182
 Daugava (Západní Dvina) 146
 Davisův průliv 97

 Dedžima 92, 158, 352, 399
 Dekkán viz Dakšinská plošina
 Delgado, mys 155
 Demak 157, 342
 Denanke 165
 Devon 28
 Děžňovův mys 93
 Dháka 32
 Dillí, Dillíský sultanát 115, 127, 149n,
 272, 339–341, 347, 368, 391, 410, 434,
 454, 458
 Diu 186, 344
 Diyarbakir (Diarbekir) 120, 346
 Djenné 164, 399
 Dolní Egypt 114
 Dominikánská republika 314
 Dotawo 343
 Drážďany 106
 Dublin 372
 Dubrovník 121
 Dunaj 30
 Durango 324
 Džajpur 120
 Džidda 101
 Džohor 157

 Edirne 268, 270, 386, 457
 Edo 398
 Egypt 46, 74, 84, 94, 121, 123–125, 128,
 138, 182, 186, 197, 308, 310, 312, 385,
 410, 425, 458
 Ekvádor 192, 326
 Elmina 78
 Emden 373
 Emilia-Romagna 28, 37
 Erlangen 372
 Essen 367
 Estado do Brasil 193
 Estado do Maranhão 193, 330
 Etiopie 94n, 128, 142, 173, 186, 312n, 454
 Etna 101
 Eufrat 143
 Eurasie 15, 79, 100, 115, 122, 143, 151,
 154, 439
 Evropa, jižní 45, 71, 122, 138, 143, 284,
 306, 377, 423
 – latinská 16, 18, 19, 111, 175n, 180, 183,
 368
 – severní 32, 51, 262, 283, 306n
 – severozápadní 26
 – střední 28, 32, 37, 44n, 47n, 53, 57,
 60, 67, 105, 121, 124, 146, 281, 283, 292,
 299, 302, 373, 374, 378, 384, 424

- východní 28, 32, 70n, 88, 166, 379, 457
– západní 32, 51, 121, 144, 148, 185,
384, 402, 404, 416, 420, 424n, 433, 440
- Falc 37, 61
Fanar 177
Fás 122
Fatéhpur Síkrí 87, 273
Ferrara 285, 306, 312, 373
Filipíny 18, 80, 99, 156n, 166, 192, 351,
354–356, 362
Finsko 146, 160, 373
Flandry 28, 33, 36, 42, 143, 251, 254
Florencie 23, 96, 123, 167, 249, 252–255,
258, 268, 276, 285, 306, 312
Flores 343, 355
Florida 98, 318, 324
Fojtsko (Vogtland) 37
Fontainebleau 261
Fort Mombasa 155
Foxův záliv 97
Francie 30, 33, 36, 52, 60, 74, 82n, 88,
100, 103, 105, 107, 136n, 144–146, 148,
159, 163, 167, 169, 175, 180, 191n, 194,
203n, 211, 251, 262, 264, 271, 276, 281,
283, 285, 292, 295, 297, 299n, 303, 307,
330, 332n, 335, 348, 357n, 361, 367, 371,
373–375, 417, 420, 431n, 441, 455
Frankfurt nad Mohanem 377
Frankfurt nad Odrou 30
Fribourg 298
Friedberg 377
Frobisherův záliv 96
Fuggerei 258
Funai 345, 351
Funchal 311, 312, 345
Fürth 377
Futa Djalon 140
Futa Toro 140
Fu-tien 33, 37n
- Ganga 95, 120, 143, 149, 178, 341
Ganžská nížina 87
Ganžská plošina 340
Gent 254
Ghana 78, 140, 343
Gibraltar 78, 140, 343, 359, 400
Glarus 298
Goa 76n, 81, 87, 112, 134, 155, 162, 193,
313, 340, 344–349, 355, 358, 379
Gólkonda, město 128
Gólkonda 128, 149
Gonder (Gondar) 142, 313
Gondwana (Gondama) 121
- Gottorf 106
Gran Chaco 362
Granada 121n, 457
Grónsko 114
Gruzie 118, 120, 383
Guadalquivir 36
Guatemala 97, 324
Guayana 98, 339
Gudžaráť 77, 120, 134, 149, 186, 199, 340
Guinea 139, 161
- Haidarábád 128, 149n, 199
Haiti 315, 333
Halberstadt 290
Halič 121
Halle 106, 359, 372, 376
Halmahera 157
Hannoversko 30
Hara 352
Harar 128
Harc 47
Hedvábná stezka 70, 270
Heiankjó (Kjóto) 349, 397n
Heidelberg 371
Herát 150, 270
Herrnhut (Ochranov) 339, 359
Hesensko-Kasselsko 297
Hindúkuš 339
Hindustán 159
Hirado 352
Hispaniola 79, 315, 333
Hlohov 377
Hokkaidó (Ezo) 91, 158, 202
Holandsko 28, 61, 64, 139, 144, 148, 167
Holštýnsko 28, 160, 305
Honduras 95, 97, 324, 339
Honšú 91
Hormuz 76n, 101, 150, 271
Horní Falc 61
Horní Indie 78
Hudson, řeka 334
Hudsonský (Hudsonův) záliv 97, 335
Hudsonův průliv 97
Hue 156n
- Chaco 326
Champasak 156
Chan, řeka 38
Chánbalik (Peking) 70n, 88n, 91, 308
Chánděš 120
Chang-čou 42, 123, 276, 308
Charcas 324
Charenton 102
Chiang Mai (Lan Na) 127, 155

- Chiapas 319, 324
 Chile 98, 192, 326, 329
 Chiloé 329
 Chimú 131, 456
 Chio 78
 Chioggie 74, 86
 Chiquitania 328n, 362
 Chiva 151
 Chorásán 120, 150n, 198
 Chorvatsko 36, 160, 370
 Chu-nan 65
- Ife 141
 Ikkó 161
 Île-de-France 169
 Ílchanát 115
 Ili 118, 152
 incká říše 14n, 42, 47n, 97, 112, 130n, 135, 317n, 322n
 Indický oceán 49n, 75–77, 81, 83, 85n, 101, 125n, 139, 151, 154n, 185n, 194, 387
 Indie, jihozápadní 65
 – jižní 82, 102, 126n, 154, 182, 345, 359, 390, 427
 – Portugalská (Estado da Índia) 76n, 81
 – severní 28, 120, 149, 271, 341
 – severozápadní 308
 – střední 127
 – Zadní 76
 – západní 75, 340
 – Západní (lat. Amerika) 95, 314, 323n, 333
 Indonésie 87, 118, 157, 342, 344, 355, 387n
 Indo-Pacifik 76
 Indus 120, 150, 178, 339, 341
 Innsbruck 106
 Irák 35, 61, 150
 Írán 17, 35, 61, 120, 143, 243, 385
 Irsko 36n, 78, 145, 148, 160, 283, 305, 374
 Isfahán 150, 270n
 Island 114, 374
 Istanbul, viz Konstantinopol
 Istrie 370
 Itálie 36, 101, 105, 121, 144n, 148, 216, 249, 251, 253n, 260–262, 264, 271, 278, 284, 306, 309, 330, 346, 357, 368, 427, 431
 – severní 28, 37, 42, 57, 125, 143, 145, 250n, 254, 281, 306, 375, 404
 – střední 90
 – jižní 36, 374, 431
 Iznik 385n
- Jaka 142
 Jalisco 322
 Jamaguči 349
 Jamajka 79, 324, 333, 339
 Jamestown 194, 456
 Jang-c'ťiang 25, 31, 33–35, 37n, 74, 89, 123, 143, 175, 393
 Jang-čou 308
 Janov 71, 78, 101, 104, 119, 123, 138, 306
 Japonsko 25n, 43n, 47n, 54, 56n, 66, 79, 82, 91n, 102, 105, 107, 112, 126, 154, 158, 161, 170, 186, 201n, 267, 278, 344n, 348–353, 366, 392, 396–398, 408n, 411, 428, 439, 442, 454, 456, 458
 Jáva 86, 115, 126, 157n, 276, 342, 344, 388, 440
 Jemen 84, 143
 Jeruzalém 84, 100, 108, 308, 312, 359
 Jižní moře 99n, 103
 Jógjakarta 342
 Jün-nan 31, 37n, 123
- Kaabu 139
 Kábul 149, 272, 340
 Kaffa (Feodosija) 123
 Káhira 41, 84, 88, 123, 125, 165, 176, 310, 312, 432, 439
 Kahnawake 335
 Kalahari 129
 Kalifornie 137, 318, 458
 Kalifornský záliv 97
 Kalikat 69, 76, 86, 126, 345
 Kalimantan 342
 Kalkata 83, 127, 434
 Kambodža 46, 88, 127, 155n, 179, 392
 Kamčatka 93
 Kanada 135, 148, 193n, 335
 Kananor 345
 Kanárské ostrovy 29, 75, 77–79, 104, 122
 Kandahár 149n, 340
 Kandy 149, 358
 Kánem 129, 140, 177, 182, 343
 Kanton (Kuang-čou) 82n, 90, 102, 134, 152, 344
 Kapverdy 314
 Karakorum 121
 Karibik 18, 65, 79, 95, 134, 138, 314n, 339, 456
 Karibské ostrovy 95
 Karolíny 355
 Kasandžské království 142
 Kaspické moře 71, 143, 150
 Kassel 106

- Kastilie, kastilské království 75, 77, 121n,
160, 163, 251
Kášán 270
Kašmír 120, 149, 341
Kataj 70, 74, 88, 91n, 96
Katanga (Shaba) 142
Káthmándú 348
Kavkaz 70, 85, 163, 182
Kayseri 385
Kazaň 183
Kazembe 142
Kazvín 271
Keňa 76
Khanděš 149
khmerská říše 47, 156, 166
Kchaj-feng 64
Kilwa (Kilwa Kisiwani) 76, 126, 155, 343
kipčacký chanát 115
Kirsehir 385
Kitwara (Bachwezi) 128
Kjúšú 91, 158, 348n, 351n
Kóčín 77, 81, 344–346
Kočinčina 356
Kodaň 106, 339
Koka 343
Kokand 151
Kola, poloostrov 93
Kolombo 77, 81, 193, 344
Kolumbie 130, 192
Komorin, mys 85, 344
Komory 343
Kongo, řeka 75, 310–312
Kongo 128, 141, 179, 311n, 401
Konstantinopol (Istanbul) 71, 112, 119,
123, 146, 168, 177, 185, 265, 268n, 309n,
380, 386–388, 418, 425, 432, 455, 457
Konya 267, 385
Korea 54–56, 71, 92, 118, 153n, 156, 158,
165, 202, 408
Koromandelské pobřeží 85, 341
Kosovo pole 309
Kostarika 97, 192, 339
Kostnice 285
Krakov 377, 416
Kreml 262
Kréta 144
Krym 123, 182
krymský chanát 119, 121, 147, 459
Ktésifón 270
Kuba 79, 97, 137, 316, 324, 333
Kurily 93
Kütahya 385
Kvinsaj 91
Kyjev 176, 382
Kyjevská Rus 115, 310, 381, 455
Kypr 144, 177
La Paz 324
La Plata 318, 324, 329
Labe 28, 30
Ladakh 152
Láhaur 120, 339n, 347
Lan Na 118, 127, 155n, 202
Lan Sang 127, 156
Landshut 249, 261
Laos 156, 201
Leiden 106
Lemberg 382
León 121
Lepanto 53, 144, 457
Levanta 48, 71, 104, 114, 125
Leyte 355
Lhasa 152n, 348
Lima 112, 131, 318, 323n, 379, 421
Limpopo 142
Lisabon 75–77, 104, 112, 131, 134, 138,
193, 202, 329n, 332, 344n, 372
Litevské velkoknížectví 121
Litva 146, 160, 171, 283, 377, 382
Livonsko 12, 146
Llano Estacado 97
Llullailaco 318
Lódí 120, 199, 271
Lombardie 28, 36n
Londýn 87, 102n, 124, 162, 194, 373n
Lotrinsko 148
lotrinsko-švýcarský svaz 121
Louisiana 194, 335, 458
Luanda 112
Luang Phrabang 127, 155n
Luba 142
Lucern 298
Lunda 142, 164
Luo-jang 70
Lužice 284
– Horní 338
Lyon 285
Maabar 127
Macao 76, 81, 112, 134, 152, 162, 184,
344n, 352n, 355, 456
Macerata 90
Mactan 99
Madagaskar 86, 126, 154, 343
Madeira 29, 122, 138, 311, 345
Madras (Čennai) 83, 390

- Madrid 102, 334, 361
Madurai 120, 127, 346n
Madžapahit 126, 157
Maghrib 121n, 138
Maháráštra 199
Machu Picchu 47
Mailapúr 345
Maisúr (Mysore) 150, 199
Makasar 76, 81, 157, 388
Makúrie (Muqurra) 128
Malá Asie 74, 309
Malabarské pobřeží 69, 75, 81, 85n, 341, 345
Malajsie 387
Malajské souostroví 387, 389
Malajský poloostrov 76, 86, 126, 157, 341n, 366, 379
Malakka 76n, 81, 86, 102, 112, 126, 134, 152, 157, 193, 202, 341n, 344n, 355, 387, 456
Malé Sundy 81
Mali 129, 139, 164, 169, 182, 343, 399, 418, 428, 454
Malindi 76, 101
Malta 310
Málwa 120, 149, 199
Mandžusko 31, 34n, 277, 393, 395
Manhattan 334
Manila 99, 112, 134, 352, 356
Mantova 258
Maracaibo 95
Mariana 332
Mariany 99, 355
Marmarské moře 173
Maroko 122, 139n, 173, 177
Marseille 123n
Martinik 361
Massachusetts 338, 380
Mašhad 270
Matamba 141
Mataram 157n, 166, 342
Mauretánie 140
Mauritius 86
Mayapán 130
Mecklenbursko 167
Medína 177, 310, 384, 389
Mekka 84, 111, 165, 177, 179, 271, 310, 388n
Meklenbursko 28
Mekong 47, 127, 156
Melinde (Malindi) 76
Menamo (Chao Phraya) 127
Menorka 148
Měsíční hory 94
Mety 377
Mexická vysočina 97
Mexické údolí 130
Mexický záliv 130, 136
Mexiko, město 112, 135, 320, 324–326, 421
Mexiko 15, 29, 42, 65, 79, 97, 99, 107, 130, 136, 137, 192n, 317n, 320–322, 324, 326, 329, 366, 414, 421, 424
Mezopotámie 41, 46n, 84, 120n, 185, 267, 310, 345
Middelburg 81
Michoacán 322, 324
Milán 102, 112, 144, 251, 253, 416
Minas 332
Mindanao 342, 355
Mississippi 136, 335
Mnichov 106
Modrý Nil 142, 343
Mogadišu 76, 343
Moghulistán 151
Moháč 144
Mohan 52
Moldávie 177
Molucké ostrovy 15, 86, 136, 154, 157, 342–344, 349, 355
Mombasa 155, 343
Mongolsko, mongolská říše 71, 88, 114n, 118n, 123, 151, 172, 308, 411, 439
Monomotapa 129
Montpellier 431
Montreal (Montréal) 335
Morava 28, 284, 338, 375
Morgarten 183
Mosambik 94, 142, 155
moskevský chanát 121
Moskva, moskevská říše 15, 119, 121, 124, 146, 163, 172, 176, 184, 194, 309n, 380–382
Mosul 309, 345
Mughalistán, říše Mughalů 13, 16, 41, 50, 53, 59, 87, 115, 143, 149n, 155, 159, 164n, 172n, 178n, 185, 187, 199n, 205, 265, 340n, 347n, 420, 456
Mühlberg 292
Multán 120
Münster 288
Mutapa 129, 142, 179, 456
Mwer 142
Myanmar 127, 155
Mys Dobré naděje 75, 83, 86, 134, 345
Nagasaki 82, 92, 158, 202, 351n, 399
Nagašin 186
Nálanda 434
Namibie 129

- Nanking 101, 118, 153, 276, 355n, 419
Nassau 333
Ndongo 141
Neapol 101, 112, 144, 253, 261, 266, 373, 416
Neapolsko 162, 167, 192, 306
Německo 30n, 107, 281, 285, 294, 305n, 370n, 457
Nepál 121, 154
Něřčinsk 202
Neugebäude 269
Newfoundland 13, 95n, 114
New York 83, 334, 456
Niger, řeka 113, 129, 140, 164, 182
Nigérie 129, 141, 399
Nigerský oblouk 129, 182, 343
Nikaragua 97, 324, 339
Nikopolis 119
Nil 94, 113, 125
Nizozemí (Spojené provincie nizozemské, Nizozemská republika) 15, 17, 28, 30, 33, 36n, 42, 45, 47n, 52, 65, 81, 83, 86n, 92, 94, 96, 105, 108, 145, 149, 157n, 161n, 165n, 179, 193, 251, 254, 264, 278, 281, 283, 286, 297, 300–303, 333, 358, 369, 371–375, 377, 440
Nobadia 128
Norimberk 261, 287, 371, 375
Norsko 114, 160, 305, 455
Nová Anglie 15, 29, 338, 380
Nová Francie 194
Nová Granada 192, 324
Nová Guinea 100, 157
Nové Holandsko 100
Nové Španělsko 97, 135–137, 192, 320–322, 424, 458
Nový Amsterdam 83, 456, 458
Nový svět 23n, 29n, 35–38, 57, 77n, 80, 84, 95, 104–108, 130n, 162, 314n, 320, 326, 333, 421, 424
Nový Zéland 100, 454, 458
Núbie 128, 313, 399
Nueva Cáceres 356
Nueva Segovia 356

Oaxaca 324
Occánie 24
Oderbruch (oblast Odry) 30
Odra 30
Ohio 136
Ohňová země 96
Ochotské moře 93
Oldenbursko 30
Ontario 334

Orient 114, 168, 185, 265–267, 274, 279, 308, 310
Orinoko 79, 95
Ósaka 186
osmanská říše 15–17, 41n, 46, 52n, 56, 84, 118–120, 136, 138n, 143, 147, 150, 159, 164n, 169, 172, 176n, 184n, 187, 190, 197n, 204n, 265, 268, 302n, 309n, 358, 384–389, 406n, 418n, 425–428, 432n, 435, 437, 442
Otročí pobřeží 75
Oxford 102, 106, 372
Oyo 141, 458

Pacifik viz Tichý oceán
Padova 102, 211n, 250, 373
Pádská nížina 47
Palásí 187, 458
Palestina 74, 308
Panama 95, 192, 324
Paňdžáb 150, 178, 340n
Panenské ostrovy 339
papežský stát 253, 361
Paraguay 161, 180, 324, 326, 331
Paraná 326, 362
Paříž 101n, 250, 299, 335, 355, 416
Pasai 341
Patagonie 98
Patras 144
Pegu (Bago) 87, 127, 155, 186
Peking 46, 70, 90n, 100n, 118, 153n, 158, 168, 200, 202, 204, 276, 308n, 348, 353–355, 394, 419, 456
Pensylvánie 339
Pepřonosné pobřeží 75
Perlová řeka 90
Persie 16n, 58, 71, 84, 120, 127, 143, 150n, 159, 161, 181, 184, 198, 270, 272, 275n, 312, 387, 432, 442
Perský záliv 70, 76n, 101, 120, 127, 150
Peru 15, 79, 97, 107, 136n, 162, 192n, 317n, 322–324, 326, 329
Pěšávar 120
Petrohrad 106, 383
Piemont 37
Pienza 258
Pisa 255, 373
Plymouth 338
Pobaltí 114, 121, 146n, 152, 161, 308
Pobřeží Moskytů (Miskito) 339
Pobřeží slonoviny 75
Polsko 17, 121, 143, 146, 160, 167n, 171, 204, 283, 294, 303n, 372, 377, 382, 416, 455

- Pomořansko 28
 Pontianak 342
 Popayán 324
 Portoriko 79, 315, 324
 Portugalsko 29, 36, 52, 74–78, 80, 83, 87,
 90, 92, 94, 96, 102, 121, 135n, 144, 162n,
 306, 310n, 331–333, 358, 360n, 372, 379,
 440, 457, 459
 Porýní 369
 Potosí 59, 80, 135, 324, 456
 Povartí 31
 Povolží 30
 Poznaň 377
 Požega 36
 Praha 201, 303, 377, 416
 Príncipe 138
 Prusko 28, 58, 121, 148, 161, 168, 171n,
 191, 203, 297, 303, 417, 432, 459
 Přední východ 310, 358
 Pskov 381
 Puebla 324n
 Púna 200
 Pyreneje 36, 180
 Pyrenejský poloostrov 36, 80, 114, 121n,
 140, 145, 308, 334, 368, 374, 377, 410

 Québec 193, 334n, 358, 456, 458
 Quito 98, 324
 Quivira 98

 Rádžasthán 120n, 149
 Rádžmahál 32
 Rakouské Nizozemí 82
 Rakousko 33n, 144, 147n, 167, 171, 174,
 203n, 302, 371, 379
 Ramannadesa 127
 Recife 330
 Rhodos 312
 Rio de Janeiro 96, 332
 Río de la Plata 96, 192, 360, 362
 Rio Grande do Sul 360
 Río Negro 332
 Río Uruguay 360, 362
 Rjúkjú 154, 158, 166, 202
 Rostock 371
 Rotterdam 81
 Rozwi 142
 Rudé moře 101, 125, 128
 Rumelie 387
 Run 83
 Rusko, ruská říše 16, 30, 32, 87, 118, 124,
 143, 146–148, 150–152, 154, 159, 163,
 165, 168, 171n, 176, 194, 202n, 205, 262,
 380–384, 442, 455, 457, 459
 — jižní 70, 152
 — západní 121
 Rwanda 128
 Rýn 52, 64

 Řím 101n, 107, 176, 201n, 232, 249, 253,
 255, 257, 261–265, 268n, 285, 290, 304,
 309n, 313, 334n, 344–347, 350, 354–358,
 371, 380
 římská říše 47, 191, 266, 268, 323
 východořímská 268
 západořímská 251
 římsko-německá říše (Svatá říše římská,
 Říše) 17, 74, 121, 125, 160, 171, 190,
 251, 261, 281, 287, 291, 367, 371–375,
 377, 409
 Říše středu 13, 88n, 103, 111, 153, 159,
 168, 170, 200, 353

 S'čchuan 31, 34, 38
 Sabbioneta 258
 Sacramento 360
 Sagres 75
 Sahara 15, 113, 128n, 138, 140, 182, 308, 399
 Sahel 113, 343
 Saint-Malo 374
 Sála 28
 Salamanca 320
 Salem 338
 Salerno 431
 Salvador da Bahia 112, 329, 332
 Salvador 97
 Samar 355
 Samarkand 149, 151, 267, 280, 384
 Sambas 342
 San Juan 315
 San Luis de Potosí 362
 Sankt Gallen 167
 Santa Cruz 321, 379
 Santa Fe de Bogotá 324
 Santa Marta 324
 Santiago de Cabo Verde 345
 Santiago de Chile 318
 Santiago del Estero 318
 Santo Domingo 112, 314–316, 324, 421
 São Luis 330–332
 São Paulo 329, 332
 São Salvador de Angra 345
 São Tomé 138, 312, 345
 Saraj 118
 Sasko, saské kurfiřtví 47, 281
 Sedmihradsko (Transylvánie) 144, 303,
 370n
 Senegal 129, 140, 165, 182

- Senegambie 129
 Sennár 142, 399
 Seram (Ceram) 366
 Severní ledový oceán 92
 Severní moře 49, 51n
 Sevilla 96, 112, 134, 307, 315, 373, 416
 Schaffhausen 298
 Schönbrunn 168
 Schwyz 298
 Siam 82, 87n, 155n, 166, 186, 356n
 Sibiř 30, 71, 81, 92n, 95, 130, 135, 147, 163, 184, 308, 440
 Sicílie, Sicilské království 144, 416, 431
 Sidi Ifni 75
 Siena 255
 Sijón 308
 Sinajský poloostrov 84
 Sindh 120, 149, 178
 Sin-ťiang 154
 Sivas 385
 Skalnaté hory 97
 Skandinávie 92, 308, 370, 376
 Skotsko 148, 160, 305, 432
 Slezsko 28, 148, 284
 Slovensko (horní Uhry) 144, 160
 Slovinsko 302
 Sofala 112, 155, 343
 Solor 343, 355
 Solothurn 298
 Soluň 425
 Songhaj, Songhajska říše 140, 179, 343, 418, 456
 Srbsko 36
 Sringeri 390
 SSSR 442
 Starý svět 23n, 26, 29, 36–38, 70, 80, 105, 130, 134, 409, 421n, 432
 Stockholm 106, 305
 Střední východ 35, 71, 309, 339
 Středomoří 47, 63, 71, 78, 104, 123, 136, 138, 143, 148, 182, 404–406, 424, 432
 Středozápad 335
 Středozemní moře 43, 49–52, 204, 252
 Sucre 324
 Su-čou 42
 Súdán 128, 138, 182, 343, 399
 Sukhothaj 127, 165
 Sulawesi 157, 342n, 388
 Sulu 342, 360
 Sumatra 86, 112, 126, 157, 276, 341n, 388
 Surinam 339
 Svatá země 42, 108, 114, 310
 Svatého Vavřince, řeka 96, 136, 193
 Sýrie 47, 74, 84, 120, 308, 310, 385
 Šachrisabz 267
 Šimabara 352
 Šlesvicko 160, 305
 Španělsko 15, 28n, 36, 52n, 74n, 77n, 80, 83, 99, 102, 108, 136n, 144n, 148, 159, 169, 187, 192n, 262, 264, 283n, 297, 301, 306, 314n, 319n, 324, 331, 357n, 360–362, 369, 373, 426, 440, 457–459
 Špicberky 93
 Špýr 291n
 Šrí Lanka 46, 59, 77, 81, 86, 105, 149, 154, 202, 344, 358, 379
 Šrívidžaja 126, 341
 Štýrský Hradec 302
 Švédsko 143, 146n, 160, 167, 305, 374n, 383, 455
 Švýcarsko 17, 145, 167, 281, 283, 294, 298, 307
 Tabríz 120, 270–272
 Tagalog 355
 Tahiti 103
 Takrúr 165
 Tanzanie 126
 Tarfája 75
 Tarimská pánev 115
 Tartarie 104
 Tasmánie 100
 Ta-t 70
 Taunngu (Taund'i) 127, 155, 186
 Tendai 161
 Tenochtitlán 97, 130, 135, 316, 454
 Ternate 86, 157
 Texas 136n, 458
 Thajsko, thajské království 118, 126n, 155, 205, 388, 458
 Thajský záliv 87n
 Tchaj-wan 31, 153
 Ťiang-nan 34n
 Tibet 70n, 87, 115, 152–155, 309, 348
 Tidore 157, 193
 Tigris 143, 309
 Tichomoří (Pacifik) 99, 114
 Tichý oceán (Pacifik) 92, 99, 126, 135, 154, 184, 454, 456, 458n
 – jižní 99n, 458
 – severní 91
 Timbuktu 129, 140, 164, 182, 343, 384, 399, 418
 Ťing-te-čen 42, 58, 65
 Tlatelolco 321, 379
 Tlaxcala 317
 Tóhoku 91
 Toledo 114, 431

- Tomar 311
 Tonga 126
 Tonkin (Tongking) 356
 Tordesillas 80, 136, 457
 Toskánsko, velkovévodství toskánské 148, 203
 Tours 431
 Tranquebar (Tarangambadí) 359
 Transoxanie 71, 115, 120, 151
 Trapezunt 119
 Trinidad 98
 Tripolsko 122
 Trujillo 324
 Tübingen 371
 Tunis 78, 122, 135, 139
 Turkestán 153, 270
 Turku (Abo) 373
 Tver 121
- Udine 89
 Uhry 144, 146, 160, 168, 262, 270, 276, 284, 303, 375, 416
 Ukrajina 121, 146n, 382
 Ulánbátar 153
 Ulm 186
 Unterwalden 298
 Ural 30, 93, 119, 121, 163
 Urbino 249, 251
 Uri 298, 167, 298
 Urísa 87, 120, 127n, 179
 Uruguay 326, 329, 360, 362
 USA (Spojené státy) 29, 63, 65, 97, 130, 136, 180, 192, 213, 352, 380, 441n, 458
 Utika 311
 Uzbekistán 172, 267
- Valašsko 177
 Valladolid 201, 307
 Varangalu 127
 Varna 119
 Varšava 171
 Varta 30
 Velká Británie, Britské království 17, 41, 63n, 139, 148, 191, 203, 305, 420, 427, 440n, 458
 Velká jezera 128
 Velká Zimbabwe 129, 454, 456
- Velkosrbská říše 309
 Velký kaňon 97
 Velký Novgorod 121
 Venezuela 96, 192, 315, 318, 333
 Veracruz 134n, 362
 Verona 37, 250
 Versailles 168, 264
 Vídeň 53, 99, 144, 146, 160, 198, 204, 268n, 310, 459
 Vidžajanagar 87, 127, 155, 164, 179, 182, 340, 390, 427
 Vieng Chang (Vientiane) 127, 156
 Vietnam 33, 118, 156n, 355n, 392
 Vilnius 382
 Virginie 194, 236, 380
 Volha 118, 151, 184
 Volta 129
 Vratislav 121
- Wadai 140, 182
 Wales 305, 380
 Washington D. C. 335
 Westminster 160, 191
 Wisconsin 335
 Wittenberg 302, 305
 Wolfenbüttel 106
 Worms 291, 377
 Württembersko 371
 Würzburg 264
- Yucatán 97, 130, 323
- Zakázané město 111
 Zambezi 129, 142
 Zambie 142
 Zanzibar 343, 458
 Zeeland 28
 země Koruny české 284, 302
 Zlatá horda 115, 118–120, 123, 164
 Zlaté pobřeží 139, 333, 359
 Zlatonosné pobřeží 75
 Zug 298
- Ženeva 281, 296, 298n, 371, 373n
 Žlutá řeka (Chuang-che) 34, 89, 143
 Žluté moře 49

DĚJINY SVĚTA 4

OBJEVY A NOVÉ STRUKTURY 1200 AŽ 1800

EDITOR
WALTER DEMEL

Z německého originálu WBG Weltgeschichte. Eine globale
Geschichte von den Anfängen bis ins 21. Jahrhundert
Band IV. Entdeckungen und neue Ordnungen. 1200 bis 1800,
vydaného nakladatelstvím Wissenschaftliche Buchgesellschaft
(WBG) Darmstadt v letech 2009–2010, přeložili
Jan Hlavička (str. 1–108), Pavel Kolmačka (str. 111–245),
Helena Medková (str. 249–280; 363–459)
a Jindra Hubková (str. 281–362)

Revizi českého překladu provedli PhDr. Lucie Hlavatá;
doc. PhDr. Svetislav Kostić; prof. PhDr. Luboš Kropáček, CSc.;
doc. Mgr. Markéta Křížová, Ph.D.; PhDr. Vladimír Liščák, CSc.;
doc. ing. Jan Sýkora, M.A., Ph.D.; doc. ThDr. Martin Wernisch
Rejstříky opatřili Tereza Hubáčková a Dan Török
Mapy zpracoval Peter Palm, Berlin

Grafickou úpravu s použitím obálky od studia
Finken & Bumiller, Stuttgart, navrhl Vladimír Verner
Odpovědní redaktoři Filip Outrata a Martin Žemla
Vydalo v roce 2013 nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
jako svou 1176. publikaci. Vydání první. AA 33,05. Stran 480
Vytiskla tiskárna PBTisk, s. r. o.
Doporučená cena 598 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.
Praha 3, Víta Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz
www.ivysehrad.cz

ISBN 978-80-7429-385-6